

Een onderzoek naar de ervaringen van herstructureringsurgente

Eveline van Mill

Studentnummer 311011

Masterscriptie GVB

Begeleider Erik Snel

Tweede lezer Justus Uitermark

Veel liefs uit Hoogvliet

Stapel plannen op tafel.

Ruk die wijk de kleren van het lijf.

Werp wat niet past als een handschoen in de ring.

De tekenleraar zegt: een plek vol dynamiek.

De Bakens staan al overeind, het cultuurhuis volgt.

Leg het vast met korte, felle stroken.

De Oude dorpskerk en Anthons wijze uilen

kijken vertwijfeld. Het centrum is een bouwput.

Is er een cursus voor de taal van de cultuur?

De Spin op de Aveling heeft alleen
een winkelcentrum in haar web.

We pakken eerst de taal van de natuur,
de Oude Maas, de rivier van eb en vloed.

Met een zwaai trekt ze ons haar groene gordel
binnen. Bewaakt door het bronzen everzwijn.
Eigengereid als de dorpelingen.

Een wolk van vogels maakt zich klaar voor vertrek.

Met honderden hebben ze hier vergaderd.

Een wolk van wieken. Kon ik maar vliegen. Ja!

Van boven glanst Tussenwater als opgepoetst
zilver. Onderweg zie ik hoe treurwilgen hun lokken
wassen in de singel.

Maar hoor! Hoor maar. Ik hoor muziek.

Uit een uit de grond gestampde zwam
waarin te raden overblijft wie speelt.

Een veld van klanken.

'Ik heb een poëzieroute op tafel gelegd',
verklap ik de tekenleraar.

'Een gedicht bij elke mooie plek.'

Tot volgend jaar.

Jana Beranová
september 2010

Voorwoord

Voor u ligt het Pièce de Résistance van mijn opleiding tot Socioloog. Een masterscriptie die de sluitende en openende deur tegelijk is – hoop ik dan. Ik hoop daarnaast dat ik voor u als lezer een deur heb kunnen openen naar de belevingswereld van een groep mensen die op een zeker moment in de afgelopen vijf jaar haar woning heeft moeten verlaten in verband met herstructureringswerkzaamheden. Een beetje emotioneel word ik wel wanneer ik bedenk dat dit de afsluiting is van een half jaar ploeteren, zweten, lachen, ervaren en delen. Vooral omdat mijn handen nog steeds jeuken, ik zou nog zoveel meer willen onderzoeken op dit terrein! Ik hoop dat u als lezer mijn enthousiasme voor dit onderzoek tussen de regels door meekrijgt, en dat u er ook een beetje enthousiast door wordt.

Natuurlijk had dit product er nooit kunnen liggen zonder de hulp van anderen. Niemand is immers een eiland. Mijn dank gaat uit naar Erik Snel, Justus Uitermark en Warner Timmer. Daarnaast wil ik mijn familie en vrienden bedanken omdat zij altijd in de buurt waren, voor mijn getier en voor de mooie momenten tussen het telefoneren door. Maar bovenal ben ik natuurlijk mijn gespreksgenoten erg dankbaar, respondenten die mij stuk voor stuk een kijkje hebben gegeven in hun wereld en die mij allemaal een ervaring rijker hebben gemaakt. Bedankt!

Voorwoord	3
Inhoudsopgave	4
1. Inleiding	5
Doelstelling	6
Probleemstelling en deelvragen	7
Maatschappelijke relevantie	7
Wetenschappelijke relevantie	7
2. Literatuurstudie	8
Gentrification en displacement	8
Stap omhoog op de woonladder	12
De gedwongen verhuizing in theorie	14
Grafisch conceptueel model	15
Verwachtingen	15
3. Methodologie	18
Vorbereiding	18
Veldwerk	20
Analyse	21
4. Hoogvliet	22
5. Resultaten	25
De Onwilligen	28
De Rationelen	32
De Aangespoorden	35
De Gemotiveerden	38
De verschillen verklaard?	44
6. Conclusie	47
Literatuur	50
Bijlage 1	52
Bijlage 2	53
Bijlage 3	54

1. Inleiding

Stadsvernieuwing heeft in Nederland pas echt vorm gekregen na de Tweede Wereldoorlog. Tijdens de periode van wederopbouw was er een nijpend tekort aan woonruimte. Daarom werd de nadruk gelegd op snelle en goedkope nieuwbouw. Het grootste deel hiervan was sociale woningbouw. Renovatieplannen waren er nauwelijks (Schuiling, 2007).

De enorme groei van de economie en de bevolking leidde er al snel toe dat planners met andere ideeën op de proppen kwamen voor de indeling van de stad. Door suburbanisatie ontstond er leegstand in de meest centrale stadsbuurten. Door de gestegen koopkracht was er echter wel vraag naar winkels en bedrijfspanden. Daarom begon men eind jaren '60 met de sloop van de oude achterstandswijken in het centrum. Deze wijken maakten plaats voor commerciële bouw en wegen om het centrum zo bereikbaar mogelijk te maken (Ibid. 2007).

In de jaren '70 laaiden er bewonersprotesten op tegen de ontwikkelingen. Er was sprake van verschillende ontwikkelingen die zich naast elkaar ontplooiden. Zo was er een dip in de economie als gevolg van twee oliecrises, waardoor bedrijven op zoek gingen naar kantoorpanden buiten het centrum omdat de grondprijzen in het centrum erg hoog waren. Daarnaast kwamen de bewoners in opstand tegen de sloopplannen voor een groot aantal wijken. De huur van de weinige woningen die nieuw gebouwd werden in de wijk was voor veel van de oorspronkelijke bewoners bovendien onbetaalbaar. Het protest van de bewoners bleef niet ongehoord en op veel plekken werden de plannen voor grotere nieuwbouwwoningen vervangen door plannen voor sociale woningbouw, die beter pasten bij de oorspronkelijke bewoners van de wijk (Ibid. 2007).

De economische crisis die zorgde voor enorme werkeloosheid, zorgde er ook voor dat de beleidsrichting in Nederland enigszins veranderde. Het probleemcumulatiegebiedenbeleid was er namelijk in de eerste plaats op gericht om een aantal wijken waarin zich verschillende sociale problemen tegelijkertijd voordeden te helpen die achterstand weg te werken ten opzichte van andere buurten. Dus de nadruk kwam hierbij te liggen op het bijtrekken van de wijken met de meest ernstige sociale problematiek. Wat ook bijzonder was aan dit beleid, is dat er niet meer een vooral fysieke benadering was van stadsvernieuwing, maar dat er ook veel aandacht was binnen dit beleid voor het versterken van de sociale cohesie binnen wijken en het verbeteren van welzijn en arbeidsparticipatie in de wijk.

Sinds de invoering van het Grotestedenbeleid in 1994 is de aanpak waarbij zowel fysieke als sociale maatregelen worden meegenomen populair geworden. Daaraan ligt volgens Schuiling (2007) het 'evenwichtsdenken' ten grondslag, het idee dat gemengd bouwen zal leiden tot gemengd wonen. De verschillende inkomensgroepen zouden zorgen voor een vitale wijk(en stad).

Hoewel dit beleid niet uitpakte zoals gewenst – het woningtekort liep weer op – is het idee van

evenwichtsdenken, beter bekend als woningdifferentiatie, toch meegenomen in het Krachtwijkenbeleid dat in 2007 werd afgetrapt. Hierbij wordt er in 40 wijken geherstructureerd met als doel een diverse woningvoorraad te creëren om diverse inkomensgroepen aan te kunnen trekken. Een van de gevolgen van dit streven is dat een groot aantal woningen in de goedkoopste sector en de sociale woningbouw verdwijnt. De groep bewoners afkomstig uit de verdwijnende woningen krijgt vaak een urgentieverklaring waarmee men zelf op zoek kan naar andere woonruimte.

In de afgelopen jaren is de interesse in de gevolgen van dit beleid, en dan met name in de gevolgen van de wijkgerichte, grootschalige herstructurering, enorm toegenomen. Er is inmiddels al veel onderzoek verricht naar de resultaten binnen de 'krachtwijken' en naar de gevolgen voor ontvangstwijken van de groep uitstromende herstructureringsurgente. Ook eventuele waterbedeffecten hebben veel aandacht gekregen binnen het discours over herstructurering. Ook erg interessant zijn de ervaringen van de herstructureringsurgente zelf. Hoe beleven zij het verhuisproces? Wat betekent een gedwongen verhuizing voor hen? Welke keuzes kunnen ze zelf maken? En wat valt er voor hen te winnen of te verliezen?

Doelstelling

Hoewel er ondertussen al veel onderzoek is gedaan naar de mogelijke negatieve gevolgen van grootschalige herstructurering, zijn dit veelal kwantitatieve onderzoeken en/of onderzoeken die specifiek gericht zijn op eventuele waterbedeffecten, waarbij het beleid gewenst of ongewenst effect heeft op een ander gebied dan waarvoor het in eerste instantie bedoeld was (Slob et al. 2008). De ervaring van de herstructureringsurgente wordt vaker buiten beschouwing gelaten of slechts kwantitatief onderzocht. Het doel van dit onderzoek is dan ook het volgende:

Inzicht verkrijgen in de ervaring van buurtbewoners die gedwongen door herstructurering moesten verhuizen naar een andere buurt en in de verklaringen voor die ervaring, om een completer beeld te schetsen van de gevolgen van herstructurering en op die manier bij te dragen aan de huidige kennis over de gevolgen van herstructurering.

Probleemstelling en deelvragen

Uit de doelstelling volgt onderstaande probleemstelling:

Hoe hebben herstructureringsurgente het doorgemaakte proces van verhuizing naar een andere wijk ervaren en hoe zijn eventuele verschillen te verklaren?

Om een compleet antwoord te kunnen geven op deze vraag maak ik tijdens mijn onderzoek gebruik van de volgende deelvragen:

- 1. Hoe heeft men het gedwongen vertrek uit de oorspronkelijke woning(en wijk) ervaren?*
- 2. Welke mogelijkheden en/of hulpmiddelen had men bij de zoektocht naar nieuwe woonruimte?*
- 3. Welke keuzes heeft men gemaakt met betrekking tot de nieuwe woonruimte en welke motieven lagen daaraan ten grondslag?*
- 4. Hoe heeft men de nieuwe woning ervaren?*
- 5. Hoe heeft men de nieuwe wijk ervaren?*

Maatschappelijke relevantie

In grootstedelijke gebieden heeft een groot aantal buurten te maken met herstructurering. Een flink aantal huishoudens krijgt dan ook jaarlijks te maken met gedwongen verhuizing. Door middel van dit kwalitatieve onderzoek wordt er een beter inzicht verkregen in de ervaring van buurtbewoners die gedwongen moeten verhuizen. Omdat er wordt gekeken naar de ervaringen tijdens de verschillende fases van het verhuisproces, worden de ervaren problemen en de ervaren voordelen van de procedure duidelijk zichtbaar. Dit onderzoek zou de betrokken instituties dan ook handvatten kunnen bieden bij de benadering van gedwongen verhuizingen in de toekomst.

Wetenschappelijke relevantie

Dit onderzoek zal met een kwalitatieve methode antwoord geven op de geponeerde probleemstelling. Doordat er theoretische inzichten uit andere disciplines geleend zijn voor het inkaderen van dit onderzoek, levert dit onderzoek wellicht een overbruggende bijdrage aan de bestaande literatuur. Bovendien zorgt de kwalitatieve aard van dit onderzoek ervoor dat de bijdrage niet enkel overbruggend zou kunnen zijn, maar ook verdiepend. Hoewel de uitkomsten van dit onderzoek niet generaliseerbaar zijn, zal het nieuwe inzicht in de ervaringen van herstructureringsurgente absoluut waardevol zijn voor de huidige literatuur en voor onderzoek in de toekomst.

2. Literatuurstudie

Gentrification en displacement

Glass merkte op dat in verschillende buurten in Londen, van oorsprong arbeidersbuurten, een toename van leden van de *gentry* zichtbaar was. Gentry is een naam voor de rijke middenklasse in Engeland. Oude verloederde panden werden overgenomen door de gentry en volledig opgeknapt. Volgens Glass duurde het niet lang voor de meeste, oorspronkelijke bewoners van de buurt waren verdrongen en de buurt een ander karakter kreeg. Dit proces kreeg vervolgens de naam gentrification (Glass, 1964). Gentrification is van oorsprong een marktproces gebaseerd op vraag naar en aanbod van woningen in een bepaald gebied. Bij gentrification zijn de gentrifiers essentieel, de leden van de middenklasse die uit eigen beweging naar een arbeidersbuurt trekken en daar een woonhuis betrekken en opknappen.

Bij herstructurering zijn er niet direct actieve gentrifiers nodig voor de fysieke transformatie. Op initiatief van de overheid en soms de woningcorporatie wordt de transformatie namelijk in gang gezet. Door een bepaald beeld te schetsen van de herstructureringsprojecten bij de promotie, wordt de middenklasse aangetrokken. Bovendien wordt er bij herstructurering bewust gewerkt aan sociale menging in de wijk door veranderingen aan te brengen in de woningvoorraad. Dit sluit dus niet geheel aan bij het oorspronkelijke idee van gentrification. Er is echter een tweede variant van gentrification.

Naast de marktgeleide vorm van gentrification, wordt er in de literatuur namelijk ook over een *policy-led* variant gesproken. Verschillende auteurs constateren dat gentrification wordt ingezet als een vorm van beleid of strategie (Uitermark en Duyvendak, 2007; Davidson en Lees, 2005; Smith, 2002). Uit literatuur blijkt dat ook het Nederlandse beleid gentrification promoot door middenklasse huishoudens naar arbeidersbuurten te trekken door middel van het veranderen van de woningvoorraad (bijvoorbeeld Uitermark en Duyvendak, 2007; Lees e.a., 2008).

Davidson en Lees (2005) gaven al aan dat er overeenkomsten bestonden tussen de oorspronkelijke (marktgeleide) vorm van gentrification en de staatsgeleide variant. Zij noemen een aantal kenmerken van gentrification; de herinvestering van kapitaal, een sociale stap omhoog door de komst van hogere inkomensgroepen, verandering van landschap en displacement (verdringing) van de lage inkomensgroepen. Davidson en Lees kijken in dit stuk naar staatsgeleide gentrification in Londen en geven aan dat het gezien de verdringing van de lage inkomensgroepen door de middenklasse, dwaas zou zijn om te zeggen dat hier geen sprake was van gentrification (2005).

Uit verschillende stukken van het ministerie van VROM, bijvoorbeeld de Nota Stedelijke Vernieuwing van 1997, blijkt dat herstructurering vooral gericht is op fysieke ingrepen. Na de

kenmerken die Davidson en Lees noemen, is goed te zien dat herstructurering in Nederland op bepaalde punten overeenkomt met hun idee van (staatsgeleide) gentrification. De fysieke ingrepen vragen namelijk om een investering van kapitaal, zorgen voor een verandering van het landschap, trekken bewoners uit de middenklasse aan en dwingen bewoners uit de lagere inkomensgroepen om te vertrekken.

Gentrification heeft dus twee duidelijke varianten, de marktgeleide en de staatsgeleide. Herstructurering in Nederland valt in de laatste categorie. Interessant is de vraag in hoeverre de effecten die optreden bij de marktgeleide vorm van herstructurering, ook optreden bij de overheidsvariant – en dan vooral de overheidsvariant die hier in Nederland voor komt.

Het meest besproken effect van gentrification is waarschijnlijk displacement. Displacement is een verschijnsel dat wordt beschouwd als een negatief gevolg van het proces van gentrification, waarbij de komst van de middenklasse in een relatief arme wijk ervoor zorgt dat de oorspronkelijke bewoners worden verdrongen. Dat kan letterlijk zijn, bijvoorbeeld omdat door marktwerking het wonen simpelweg te duur wordt voor de oorspronkelijke bewoners. Maar de verdringing kan ook figuurlijk zijn. Doordat de middenklasse een nieuw soort cultuur met zich meebrengt voelen oorspronkelijke bewoners zich soms niet meer thuis in de wijk. Ook dat is een vorm van displacement. Marcuse noemt dit 'pressure of displacement', hij beschrijft dit als volgt:

"Displacement affects more than those actually displaced at any given moment. When a family sees the neighborhood around it change dramatically, when their friends are leaving the neighborhood, when the stores they patronize are liquidating and new stores for other clientele are taking their places, and when changes in public facilities, in transportation patterns, and in support services all clearly are making the area less and less livable, then the pressure of displacement already is severe." (Marcuse, 1986)

Met deze opmerking benadrukt Marcuse dat de mensen die uit hun woning verdrongen worden niet de enigen zijn die displacement ervaren. De groep die de door Marcuse beschreven ontwikkelingen meemaakt in de buurt en op eigen houtje vertrekt om die redenen, heeft er net zo goed mee te maken. Het gaat bij 'pressure of displacement' alleen om emotionele druk in plaats van fysieke.

Ruim 30 jaar geleden ging Sumka al in op displacement (verdringing) van buurtbewoners door stadsvernieuwing. Toen had de overheid in de Verenigde Staten vooral te maken met de gevolgen van suburbanisatie, waarbij een groot deel van de middenklasse wegtrok uit de stad en zich settelde in voorsteden en buitenwijken. Deze stadsvernieuwing bracht echter nadelen met zich mee voor de bestaande buurtbewoners, aldus Sumka (1979). De kansarmen kregen door deze werkzaamheden te

maken met gedwongen verhuizingen. Sumka zegt in zijn literatuurreview dat er maar weinig geschikte wetenschappelijke literatuur bestaat over displacement. Hij beveelt daarom aan tot verder onderzoek, maar concludeert toch dat er tot die tijd nog geen rem op de stadsvernieuwing moet omdat er weinig ondersteuning is dat displacement een trend is die echt zal doorzetten (Sumka, 1979).

Intussen zijn er veel andere auteurs die ook werk hebben gepubliceerd over displacement. Een daarvan is Atkinson. In een van zijn publicaties doet hij onderzoek naar displacement als gevolg van gentrification in drie wijken in Londen (2000). Ten tijde van schrijven was in het Verenigd Koninkrijk de nadruk bij de overheid gekomen op de sociale menging van wijken. Uit het onderzoek van Atkinson blijkt dat gentrification zowel positieve als negatieve effecten heeft gehad voor de buurten. De kwetsbare groepen in de samenleving, de werklozen en laag opgeleiden, hebben volgens Atkinson het meest last van displacement. Dit zijn namelijk de groepen die *en masse* vertrekken uit de buurten waar sprake is van gentrification. Atkinsons conclusie sluit aan bij die van Bourne (1993), die stelt dat gentrification ervoor heeft gezorgd dat de kwaliteit van de woningvoorraad en sociale diensten is verbeterd, dat de politieke dynamiek is veranderd en dat de belastinggelden van de stad werden aangevuld. Maar daarnaast zorgde gentrification ook voor de verdwijning van een deel van de woningen in de lagere huurcategorie en daarmee displacement (verdringing) van haar bewoners. Atkinson noemt verschillende uitkomsten van 'gentrificationgerelateerde' displacement; verlies van de sociale mix doordat de verschillende prijscategorieën op de woningmarkt verdwijnen, minder keuzemogelijkheid op de woningmarkt voor de kansarmen, effecten voor de psychologische gezondheid en de sociale netwerken door gedwongen verhuizingen, of een ruimtelijke mismatch tussen het woon- en werkgebied van laaggeschoolde arbeiders (Atkinson, 2000). Lastig aan het stuk van Atkinson is overigens dat hij kwantitatief onderzoek doet naar de in- en uitstroom van bepaalde groepen in wijken die onderhevig zijn aan gentrification. Daaruit blijkt wel dat voor bepaalde groepen (werklozen, laag opgeleiden) de uitstroom bijna twee keer zo hoog is als de instroom. Maar Atkinson zegt verder niets over de motieven van deze groepen, dus of deze groepen daadwerkelijk displacement ervaren blijft de vraag.

Veel van de literatuur over displacement gaat over de omvang van het probleem. Hier probeert men vooral antwoord te geven op de vraag hoeveel huishoudens worden getroffen door displacement (Sumka 1979; Atkinson, 2000; Freeman & Braconi, 2004). Sommige studies die zich richten op de omvang van displacement, zijn casestudies die zich op kleine gebieden richten. Andere onderzoeken geven een schatting voor het aantal gedwongen verhuizingen op jaarbasis voor een groter gebied. De auteurs lijken het maar zelden met elkaar eens te zijn.

Hartman publiceerde in 2007 een stuk over de 'displacees' in Boston, waarbij hij een tweede meting verricht naar displacement onder de armsten in Boston. Volgens Hartman was in 2007 al een en ander verbeterd voor de buurtbewoners die gedwongen moesten verhuizen, zoals de aandacht en de kwaliteit van geleverde service aan de displacees. Ook kwam uit het onderzoek naar voren dat de displacees na verhuizing minder vaak in benedenmaatse woningen terecht komen dan ervoor. Toch ziet Hartman nog problemen. Ondanks de verbeteringen komt het merendeel van de displacees namelijk terecht in woningen die van hetzelfde niveau zijn als voor de verhuizing het geval was. En naast de persoonlijke onvrede over de gedwongen verhuizing, krijgen veel van de displacees te maken met hogere woonlasten. Ook uit dit onderzoek blijkt dat de kansarmen in de buurt het hardst worden getroffen door displacement (Hartman, 2007).

Davidson gaat ook in op displacement, maar in zijn geval gaat het om displacement door staatgeleide gentrification. Hij kijkt hierbij naar een case studie uitgevoerd in Londen, waarbij zowel kwantitatieve als kwalitatieve data gebruikt zijn. Hij bespreekt hierbij verschillende soorten displacement (Davidson, 2008).

Davidson haalt de overheidsinitiatieven aan die sociale menging in wijken willen bewerkstelligen door het aantrekken van de middenklasse. Hoewel dit beleid volgens Davidson een aantal bewonderenswaardige aspecten heeft, worden de lagere inkomensgroepen toch getroffen door gedwongen verhuizingen. Daarnaast is het bewijs van de positieve effecten van het beleid omtrent sociale menging volgens Davidson erg zwak. In dit stuk wordt ook gewezen op indirecte displacement, het zich niet meer thuis voelen in de wijk. Indirecte displacement is minder zichtbaar en dus lastiger meetbaar dan directe displacement, maar is in de bestudeerde casus wel relevant volgens de auteur. (Davidson, 2008).

Opvallend is dat gebruik van het begrip displacement lijkt te impliceren dat de huishoudens getroffen door gedwongen verhuizing altijd slechter af zijn. Dat veel mensen gedwongen moesten verhuizen onder invloed van (staatgeleide) gentrification blijkt duidelijk uit de literatuur. Maar of deze displacees dit allemaal als problematisch ervaren blijkt niet uit de publicaties, dat is slechts de suggestie van verschillende auteurs. Daarom is het interessant om met dit onderzoek te bekijken of displacement (ook) een issue is in de context van het Nederlandse herstructureringsbeleid. In het volgende deel ga ik in op literatuur van eigen bodem, om een beeld te schetsen van de resultaten van ander onderzoek naar ditzelfde onderwerp in Nederland.

Stap omhoog op de woonladder

In Nederland is ondertussen een groot aantal onderzoeken uitgevoerd naar de effecten van herstructurering voor de buurt. Hoewel het Steunpunt Wonen in 2003 een rapport uitbracht waaruit bleek dat de meeste herstructureringsurgente in een betere woonomgeving terecht waren gekomen, ging men toen niet in op de ervaringen van de bewoners.

Kleinhans heeft dit wel gedaan door voor zijn proefschrift ook kwalitatief onderzoek te verrichten naar herstructureringsurgente uit een buurt in Utrecht en herstructureringsurgente uit een buurt in Den Haag. Hieruit blijkt dat onder andere de mogelijkheid tot herhuisvesting in nieuwbouw in de eigen buurt in Den Haag veel positieve reacties opleverde. Ook leek de keuzevrijheid die aan de respondenten was gegeven met betrekking tot de urgentieverklaring en herhuisvesting erg veel uit te maken. De beperkte keuze in het soort woningen die men had met deze urgentieverklaring riep onbegrip en frustratie op in Utrecht. Uiteindelijk laat Kleinhans zien dat het grootste deel van de herstructureringsurgente wel vindt dat ze er qua woonruimte op vooruit zijn gegaan. Zelfs de mensen die negatief zijn over het hele proces (Kleinhans, 2005).

Nu is het natuurlijk belangrijk om mee te nemen dat vooral de bewoners van de buurt in Den Haag een redelijk beperkte impact hebben ondervonden van de herhuisvesting, omdat zoals Kleinhans aangeeft een groot deel van hen is verhuisd naar een nieuwbouwcomplex in dezelfde buurt. Zij hebben dus überhaupt relatief weinig impact ervaren van de gedwongen verhuizing, omdat zij in dezelfde buurt bleven wonen met dezelfde burens in het complex.

Ander onderzoek verricht in Nederland komt met een conclusie die aansluit bij de conclusie van Kleinhans. Uit het rapport *Na De Sloop* komt naar voren dat een deel van de huishoudens de gedwongen verhuizing aangrijpt om naar een andere woning of buurt te verhuizen. Bovendien hebben de herstructureringsurgente in Nederland meestal steun van woningcorporatie of gemeente en krijgt men vaak een financiële vergoeding. Daarnaast wordt de herstructureringsurgente ook vaak een urgentieverklaring verstrekt om het vinden van een andere woning in de sociale huursector te bespoedigen. De genoemde maatregelen zorgen ervoor dat er relatief veel keuzevrijheid is voor de herstructureringsurgente, aldus Slob et al. (2008).

Het rapport beslaat ook de analyse van een vragenlijst onder herstructureringsurgente uit wijken in Den Haag, Utrecht en Leiden. Hieruit blijkt dat het grootste deel van de respondenten vindt dat ze er qua woonruimte op vooruit is gegaan sinds de verhuizing. Van alle respondenten vindt ongeveer een vijfde deel dat ze erop achteruit is gegaan. Ditzelfde geldt voor de woonomgeving (Slob et al. 2008). Uit een kwalitatief onderzoek dat ook besproken werd in het rapport, bleek dat beleidsmedewerkers tijdens interviews aangaven dat het merendeel van de herstructureringsurgente voor verhuizing claimde in de eigen wijk te willen blijven wonen. Zo'n

70%. Na afronding van herstructureringsprojecten bleek echter dat slechts 30% in de oude wijk was gebleven dan wel was teruggekeerd, aldus de beleidsmedewerker (Slob et al. 2008). Dit is een interessant gegeven waarvoor de verklaring echter ontbreekt.

Ook Joke van der Zwaard en Joke de Wilde publiceerden in 2008 een stuk over de herstructureringsurgente. Zij deden onderzoek in verschillende wijken in Rotterdam en Schiedam. Door middel van diepte-interviews werd informatie verzameld over de ervaringen van de herstructureringsurgente. De Wilde en van der Zwaard concluderen uit de data dat er drie typen herstructureringsurgente te onderscheiden zijn. Ten eerste een groep die dichtbij de oude woning in de buurt blijft, veelal ouderen die al langere tijd in de buurt woonden. Zij hebben de mogelijkheid benut om zo veel mogelijk te kiezen voor iets met hun eigen voorkeur en het grootste deel van de groep is tevreden met de nieuwe woonsituatie. De tweede groep herstructureringsurgente heeft van de mogelijkheid gebruik gemaakt om naar een betere buurt te verhuizen, voornamelijk gezinnen. Ze ruilden hun etages in oude stadswijken in voor eengezinswoningen en kwamen veelal terecht op een plek waar ze nog niemand kenden. De derde groep had de minste keuzemogelijkheden bij de verhuizing door een laag inkomen en gebrek aan woonplannen. Deze respondenten kwamen vaak in oudere wijken terecht, de tevredenheid is wisselend in deze groep. Naast de typering waarmee de auteurs komen, ontstaat bij hen ook het beeld dat er een samenhang bestaat tussen woontevredenheid en de keuzevrijheid die de respondenten hadden bij de zoektocht naar een nieuwe woning (Van der Zwaard en De Wilde, 2008).

Kleinans et al. brachten onlangs een rapport uit over een grootschalig onderzoek naar de invloed van herstructurering. Ze hebben gekeken naar de gevolgen op drie verschillende vlakken: de gevolgen voor de woningvoorraad en de slaagkansen van woningzoekenden in de sociale huursector, de gevolgen voor de herstructureringsurgente en de gevolgen voor de ontvangswijken van de herstructureringsurgente. De auteurs hebben met behulp van kwalitatief onderzoek de ervaringen van de herstructureringsurgente gepeild en trekken een aantal conclusies. Zo voelen de herstructureringsurgente zich maar zelden beperkt in hun keuzevrijheid bij het zoeken naar een woning, ondanks de voorwaarden die soms gesteld worden. De meerderheid van de respondenten is bovendien erg blij met de nieuwe woning. Ook over de nieuwe buurt zijn de respondenten vaak meer tevreden dan over de oude, maar relatief gezien heeft men vaak het gevoel dat men er qua buurt minder op vooruit is gegaan dan qua woonruimte (Kleinans et al. 2012).

De gedwongen verhuizing in theorie

De uitkomsten van het besproken Nederlandse werk zijn interessant, maar hoewel de resultaten sprekend zijn blijft theorie vaak uit. Daarom worden er in deze paragraaf enkele theorieën besproken met betrekking tot gedwongen verhuizingen.

Popp schreef in 1976 over de gedwongen verhuizing. Popp beargumenteert in dit stuk dat niet alle verhuizingen vrijwillig zijn. Soms wordt men gedwongen door bijvoorbeeld een factor zoals huuropzegging, zoals voor de herstructureringsurgente ook het geval is.

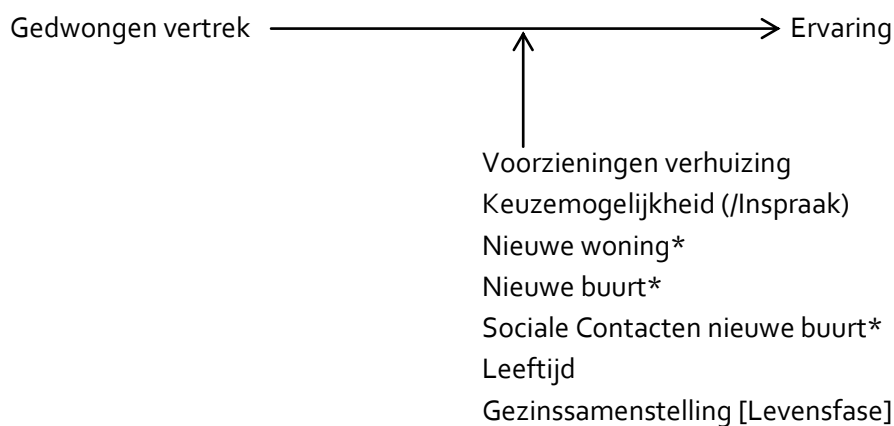
Popp schetst vijf gebeurtenissen die zich kunnen voordoen. De gebeurtenissen draaien om drie situaties. De eerste situatie is die waarin men niet weg wil maar toch weg moet. Hierbij kan men zelf op zoek gaan naar andere woonruimte, of men krijgt woonruimte aangeboden. Vervolgens verhuist men. De tweede situatie en derde gebeurtenis is die waarbij men in eerste instantie niet bezig was met al dan niet verhuizen. Men krijgt een woning aangeboden en kiest er vervolgens voor om te verhuizen. De derde situatie is er een waarin men (al dan niet concrete) verhuisplannen heeft. Er is dus al een wens om te vertrekken. Vervolgens kunnen ook hier twee dingen gebeuren: men kiest zelf een nieuwe woning uit of men krijgt een woning aangeboden. Vervolgens verhuist men. Het punt dat Popp hiermee maakt is dat een gedwongen verhuizing niet altijd als vervelend hoeft te worden ervaren. Soms sluit een gedwongen verhuizing dus aan op de wensen van dat moment (Popp, 1976).

Een verklaring voor de reden dat sommige mensen zich gedwongen voelen om te vertrekken en dat anderen juist blij zijn wordt geboden door Huff en Clark (1978). Er zijn volgens hen twee processen die ervoor zorgen dat iemand of de ene of de andere kant op gaat. *Cumulative stress* en *cumulative inertia*. Het komt erop neer dat er enerzijds een spanning ontstaat tussen de woonwensen en de daadwerkelijke woonsituatie, terwijl er anderzijds gewenning optreedt. Door het eerste proces kan zich een verhuishens ontwikkelen, terwijl er door de gewenning juist een weerstand kan ontstaan. Het dominante proces bepaalt dus of iemand zich gedwongen voelt of niet.

Theorie die aansluit bij het idee van *cumulative inertia* is de afflictietheorie van Fried. Deze draait om de heimwee en het gevoel van rouw die soms ontstaan nadat men gedwongen is verhuisd. Ook zijn deze mensen vaak geneigd om de oude situatie te idealiseren (Fried, 1963). Afflictie is ook het gevolg van gewenning, net zoals Huff en Clark omschreven met *cumulative inertia*. Een vaste omgeving en een bepaald sociaal netwerk zorgen ervoor dat men zich na verloop van tijd veilig en vertrouwd voelt. Door een gedwongen verhuizing en dus het onttrekken van een persoon aan de vertrouwde omgeving en sociale structuren ontstaat afflictie (Fried, 1963).

Uit de besproken literatuur komt enerzijds het idee van displacement naar voren, waarbij de negatieve gevolgen voor de herstructureringsurgente worden benadrukt. Anderzijds blijkt uit de meeste Nederlandse onderzoeken dat er bij dat beeld een nuancering aangebracht dient te worden. Ook het werk van Popp(1976) en Huff en Clark(1978) onderschrijft dit. Naar aanleiding van de gelezen literatuur zijn verwachtingen opgesteld die verbeeld zijn in onderstaand grafisch conceptueel model. De verwachtingen zijn gebaseerd op de resultaten van eerder onderzoek in Nederland, omdat binnen Nederland de gedwongen verhuizingen altijd op een gelijksoortige manier benaderd worden door de verschillende woningcorporaties. De kans is dus groot dat ik in Hoogvliet dezelfde ervaringen en motieven aantref als in ander Nederlands onderzoek. Per factor volgt een toelichting.

Conceptueel model

*In vergelijking tot de oude buurt

Toelichting Conceptueel model: Verwachtingen

Het bovenstaande conceptuele model verbeeldt de factoren die naar verwachting de verschillen verklaren tussen ervaringen van urgente. Ik zal de verwachtingen met betrekking tot deze factoren kort toelichten.

Deelvraag 1. Hoe heeft men het gedwongen vertrek uit de oorspronkelijke woning(en wijk) ervaren?

Uit het kwalitatieve deel van het proefschrift van Kleinhans (2005) kwam naar voren dat een deel van de respondenten erg op zag tegen de verhuizing. Achteraf waren de meeste mensen wel tevreden, vooral vanwege de nieuwe woonruimte die vaak een verbetering betekende. Maar in eerste instantie was de reactie dus niet positief. De proces van *cumulative inertia* dat Huff en Clark beschrijven(1978) verklaart die eerste negatieve reactie. Ik verwacht dan ook dat ik hetzelfde tegen zal komen.

Deelvraag 2. Welke mogelijkheden en/of hulpmiddelen had men bij de zoektocht naar nieuwe woonruimte?

Voorzieningen verhuizing

Uit het onderzoek van Slob et al. (2008) komt naar voren dat er verschillende middelen ter beschikking gesteld kunnen worden bij een gedwongen verhuizing. Hierbij kan gedacht worden aan een urgentieverklaring of een verhuisvergoeding. Ik verwacht verschillen tegen te komen tussen urgenten die extra hulp of middelen tot hun beschikking hadden, omdat deze middelen een groot verschil kunnen betekenen in de keuzemogelijkheid die de urgenten ervaren.

Keuzemogelijkheid

Dit punt hangt samen met de twee punten hierboven. Ik verwacht dat een verschil in de keuzemogelijkheid die urgenten hebben bij het verhuizen en bij de zoektocht naar een nieuwe woning, nog een verklaring biedt voor het bestaan van verschillen tussen de ervaringen van de respondenten. Hoe wel het vertrek gedwongen is, zou het gevoel van controle over de nieuwe situatie nog veel verschil kunnen maken in de ervaring van de urgenten. Zaken die (deels) de keuzemogelijkheid bepalen zijn de financiële situatie(en dus ook een eventuele verhuisvergoeding), een urgentieverklaring of extra hulp van de woningcorporatie. Bij dit laatste kan gedacht worden aan het aanbieden van een andere (nieuwe) woning vanuit de woningcorporatie. Uit het stuk van Kleinhans (2005) bleek bijvoorbeeld dat een groep respondenten die een nieuwbouwwoning in de eigen buurt aangeboden kreeg, de verhuizing bijna nooit als negatief bestempelde. Dit in tegenstelling tot een groep die geen hulp kreeg van de woningcorporatie.

Deelvraag 3. Welke keuzes heeft men gemaakt met betrekking tot de nieuwe woonruimte en welke motieven lagen daaraan ten grondslag?

Het onderzoek van Posthumus et al. (2012) laat zien dat veel herstructureringsurgenten het type woning en de grootte van de woning waar ze terecht komen het belangrijkste vinden. Daarna komen de buurtkenmerken zoals ligging, veiligheid en rust. Naar verwachting geldt dit ook voor de herstructureringsurgenten uit Hoogvliet.

Deelvraag 4. Hoe heeft men de nieuwe woning ervaren?

Onder andere uit het stuk van Kleinhans (2005) bleek dat de nieuwe woning zeer belangrijk is voor de ervaring van de urgenten. Wanneer die woning werd ervaren als een vooruitgang ten opzichte van de oude woning, waren de respondenten in het algemeen positiever over het verhuisproces. Ik verwacht dus dat nieuwe woning van invloed is op de ervaring van de urgenten.

Deelvraag 5. Hoe heeft men de nieuwe wijk ervaren?

Voor de nieuwe buurt geldt eigenlijk hetzelfde als voor de nieuwe woning. Hoe de urgent de nieuwe

buurt ervaart, kan van invloed zijn op de ervaring van het verhuisproces in zijn geheel. Dus de voorzieningen in de buurt en de buurreputatie op het vlak van veiligheid zouden hierbij ook een rol kunnen spelen.

Sociale contacten in de nieuwe buurt

Uit de onderzoeken van zowel Slob et al.(2008) als Van der Zwaan en De Wilde(2008) komt naar voren dat de sociale contacten in de buurt belangrijk zijn. Voor de gezinnen met kinderen ligt vaak de nadruk op het positieve aspect, de nieuwe sociale contacten zorgen ervoor dat men zich thuis voelt in de nieuwe buurt. Voor ouderen die niet in een wooncomplex voor 55+'ers wonen is een gebrek aan nieuwe sociale contacten vaak de oorzaak van heimwee naar de oude buurt en een moeizame start in de nieuwe buurt. Dit sluit aan bij de afflictietheorie van Fried(1963). Ik verwacht een soortgelijke invloed tegen te komen bij de respondenten tijdens dit onderzoek.

Persoonskenmerken

Uit de literatuur kwam naar voren dat in sommige gevallen verschil in ervaring te verklaren is met behulp van persoonskenmerken. Hieronder worden enkele voor de hand liggende kenmerken besproken.

Leeftijd

Uit het onderzoek van Van der Zwaard en De Wilde (2008) bleek dat voornamelijk ouderen ervoor kozen om dicht bij de oude woning een nieuwe woning te betrekken. De ouderen, zo bleek uit het onderzoek, hadden het erg moeilijk met de verhuizing, onder meer door de gezondheidsproblemen en doordat zij meer moeite hebben met het leggen van nieuwe sociale contacten. Ik verwacht dus dat er een verschil in ervaring bestaat tussen verschillende leeftijdscategorieën.

Gezinssamenstelling

Uit hetzelfde onderzoek kwam ook naar voren dat er een verschil bestond tussen tweeoudergezinnen en eenoudergezinnen. De tweeoudergezinnen grepen vaak de gedwongen verhuizing aan als kans om naar een betere buurt te verhuizen, terwijl de eenoudergezinnen (veelal door de financiële situatie) minder mogelijkheden hadden en op het laatste moment verhuisden. Lang niet altijd naar tevredenheid(Van der Zwaard en De Wilde, 2008). Ik verwacht dus dat er afhankelijk van de gezinssamenstelling verschillen te zien zijn wat betreft de ervaring van de gedwongen verhuizing.

3. Methodologie

In dit hoofdstuk wordt de werkwijze toegelicht die gehanteerd is bij de uitvoering van dit onderzoek. Die toelichting is opgesplitst in drie verschillende delen, het voorbereidend werk, het veldwerk en de analyse.

Voorbereiding

Bij de keuze voor Hoogvliet als locatie voor dit onderzoek speelden verschillende factoren mee. De belangrijkste factor was de geschiedenis van Hoogvliet wat herstructurering betreft. Met de start van het slopen in de eerste helft van de jaren '90 en de schaalgrootte van het plan dat in 1998 volgde, is Hoogvliet een van de voorlopers in ons land.

Vanwege de aard van de onderzoeksvragen was een semigestructureerd diepte-interview de beste manier om te werk te gaan, zodat beleving en motieven de nadruk konden krijgen en waar nodig uitgediept konden worden. Het doel was in totaal zo'n 20 respondenten te interviewen. Die respondenten moesten herstructureringsurgente zijn, oftewel gedwongen verhuisd in verband met de sloop van hun oude woning.

Toegang vinden tot dit veld leek een gigantische opgave. Uiteindelijk was een medewerker van de belangrijkste woningcorporatie in deelgemeente Hoogvliet bereid om mee te werken. Deze persoon heeft een bestand aangeleverd met verhuisde personen sinds 2007. Vervolgens was de selectie van respondenten van belang. In het aangeleverde bestand stonden adressen en telefoonnummers. Met behulp van de postcodes was op te maken uit welke buurt de respondenten waren vertrokken en in welke buurt ze terecht waren gekomen. Uit het gelijksoortig onderzoek naar de ervaring van herstructureringsurgente door Van der Zwaard en De Wilde (2008) kwamen drie typen herstructureringsurgente naar voren. Grofweg geformuleerd een groep die beter terecht kwam, een groep die slechter terecht kwam en een groep die in de buurt van de oude woning kwam te wonen. Een interessant resultaat en aanleiding om bij dit onderzoek te proberen bij de voorselectie deze drie groepen te onderscheiden en een gelijkwaardig aantal respondenten uit elke categorie te werven. Dit is gedaan op basis van de sociale index. Er is op basis van de sociale index gekeken of de ontvangstbuurten hoger of lager gewaardeerd werden en van de verhuizers binnen Hoogvliet zijn alleen degenen benaderd die binnen hun eigen postcode(en dus hun eigen buurt) verhuisden. Er is geprobeerd om een evenredig aantal respondenten uit de drie groepen te werven (zelfde buurt, lagere sociale index en hogere sociale index). Uiteindelijk was de verdeling als volgt: 8 respondenten waren verhuisd naar een buurt met een hogere sociale index, 6 respondenten waren verhuisd naar een buurt met een lagere sociale index en 6 respondenten waren binnen de eigen buurt verhuisd.

De respondenten zijn aangeschreven ter voorbereiding op een telefonische werving. In de brief stond een uitleg over het doel van het onderzoek en het belang van de onderzoeker, de praktische invulling bij deelname en de aankondiging van de telefonische benadering. Daarnaast is de vertrouwelijkheid van het gesprek benadrukt en werd de geadresseerde de kans gegeven om eerder contact op te nemen met de onderzoeker. De telefonische werving vond steeds 4 tot 5 werkdagen na de briefronde plaats.

Het nadeel van de methode was de onzekerheid. In verband met het tijdsbestek is gekozen voor een telefonische benadering, maar bij het bellen bleek dat het grootste deel van de telefoonnummers was verouderd. Met nog geen 25% van de aangeschreven personen is uiteindelijk persoonlijk contact geweest. In totaal zijn er daarom in 4 brievenrondes bijna 180 brieven verstuurd. In de eerste belronde kwam vanuit de respondenten het verzoek om het interview telefonisch af te nemen. Na controle van de opnamemogelijkheden is dit verzoek ingewilligd en vanaf de tweede brievenronde is de mogelijkheid genoemd in de brief. Omdat de eerste en tweede brievenronde slechts 10 respondenten op hadden geleverd en de meerderheid van de mogelijke respondenten al was aangeschreven, is besloten om onder de respondenten 5 cadeaubonnen te verloten. Het verschil in respons is opmerkelijk. In de eerste twee rondes stemden 10 van de 28 personen met wie persoonlijk contact was in met een interview, een respons van zo'n 36%. In de laatste twee wervingsrondes is er persoonlijk contact geweest met 15 mensen van wie 11 mensen zich hebben laten interviewen, een respons van 73%. Van de in totaal 43 personen met wie uiteindelijk persoonlijk contact is geweest, hebben dus 21 personen ja gezegd tegen een interview, een mooie respons van 49%.

Eén van de drie respondenten die de afspraak vergeten waren, heb ik uiteindelijk niet meer kunnen interviewen. In haar woning waren op het moment van de afspraak alleen de honden aanwezig. Enkele telefoontjes en voicemailberichten mochten niet baten, de respondent in kwestie gaf geen gehoor meer. Uiteindelijk zijn er dus 20 respondenten geïnterviewd.

Bij de werving bleken de mogelijke respondenten die naar een buurt waren verhuisd met een lagere sociale index dan de oude buurt het lastigst te bereiken. Het streven was om uit de drie verschillende groepen op willekeurige wijze de personen te selecteren die aangeschreven zouden worden.

Doordat zo'n 75% van de telefoonnummers niet meer klopte, zijn er meer mensen aangeschreven dan in eerste instantie verwacht was. Uiteindelijk is iedereen uit het bestand die in aanmerking kwam aangeschreven. Mensen die in aanmerking gekomen zijn, zijn verhuisd in verband met sloop. In eerste instantie zijn alleen personen aangeschreven die binnen gemeente Rotterdam zijn verhuisd. Maar vanwege het aantal mensen dat niet kon worden bereikt zijn er ook mensen in aangrenzende gemeentes aangeschreven, zoals in Poortugaal en Capelle aan den IJssel.

Veldwerk

Naar de respondenten toe heb ik me vanaf het begin(dus in de brief al) gepresenteerd als masterstudente die voor haar studie een scriptieonderzoek verricht. Ik heb erover nagedacht om de eventuele effecten van het onderzoek voor woningcorporatie Woonbron te benadrukken naar de respondenten toe, in mijn overweging heb ik de volgende zaken meegenomen:

Ten eerste had dat naar de respondenten toe wellicht aantrekkelijker geogd, omdat daarmee de maatschappelijke waarde nadruk had gekregen. (In tegenstelling tot de uiteindelijke aanpak, waarbij vooral werd benadrukt dat het afronden van het onderzoek voor mij persoonlijk erg belangrijk was, in verband met het afstuderen.

Ten tweede had het noemen van Woonbron de indruk kunnen wekken dat ik in opdracht van Woonbron aan het werk was. Dat had ervoor kunnen zorgen dat respondenten bepaalde ervaringen niet met mij zouden delen. Vooral dit gegeven was van invloed op mijn beslissing.

Ten derde had een nadruk op Woonbron ervoor kunnen zorgen dat er één bepaald type respondenten wilde deelnemen. Daarbij dacht ik zelf vooraf aan de groep mensen die erg negatief waren over de gang van zaken bij de verhuizing, die mogelijk nog eens hun ei kwijt wilden.

Hoewel er dus twee kanten zaten aan het al dan niet leggen van een nadruk op de woningcorporatie in de brief, heb ik ervoor gekozen om dit niet te doen. Voor mij was de mogelijkheid tot een volledig open en eerlijk gesprek met de respondenten het belangrijkste. Ik heb me dus gepresenteerd als een buitenstaander met interesse in hun persoonlijke verhaal.

Naar mijn inschatting is het soort gesprekken dat ik voor ogen had ook inderdaad ontstaan. De respondenten zijn allemaal erg open geweest en hebben hun ervaring van de verhuizing met me gedeeld.

Ik had echter enkele respondenten die minder goed Nederlands spraken. Ook zij hadden zeker de juiste intentie, maar de taalbarrière bleek toch wat lastig. Ze begrepen mijn vragen wel, maar hadden moeite met het formuleren van de antwoorden. Jammer genoeg bleven anekdotes en nuanceringen daarom bij deze respondenten vaak achterwege.

De dataverzameling is gedaan met semigestructureerde diepte-interviews. Deze interviews zijn zowel telefonisch afgenomen als op locatie bij de respondenten thuis. Alle interviews zijn opgenomen met behulp van een voicerecorder, op de computer geconverteerd naar bestanden van WAVE-formaat en vervolgens getranscribeerd. Een overzicht van kenmerken van de onderzoekspopulatie is te vinden in bijlage 1. Hoewel de verdeling van de groep respondenten naar Sociale Index van de ontvangstwijk goed is gelukt, is de verdeling van de overige aspecten minder goed gelukt. Omdat alleen de adresgegevens beschikbaar waren en geen informatie over bijvoorbeeld geboortedatum, gezinssamenstelling of beroep, konden de respondenten daarop niet

vooraf worden geselecteerd. Daarom is een relatief groot deel van de groep alleenstaand zonder inwonende kinderen (14 van de 20) en is het merendeel werkzaam of gepensioneerd (18 van de 20). Voor een beeld van de operationalisering van de geformuleerde onderzoeksvragen en hypothesen is de gebruikte itemlijst te vinden als bijlage 2.

Analyse

De analyse van de resultaten is gestart na uitwerking van ongeveer vijf interviews. Toen is gestart met open coderen. Een aantal van de codes die naar voren kwam in deze eerste fase waren *ontwikkelingen van de buurt*, *calculerend gedrag* en *onbegrip sloop*. Nadat alle interviews waren uitgewerkt is begonnen met axiaal coderen. Bij het axiaal coderen zijn er nog een of twee codes toegevoegd aan de eerste lijst, maar meer niet. In deze fase zijn er verschillende categorieën onderscheiden, kwam naar voren dat sommige codes een subcode waren van een andere code en bleek dat aan bepaalde codes twee dimensies moesten worden toegekend. Voorbeeld hierbij is de categorie *aanloop* (die betrekking heeft op de oude woonsituatie). Binnen deze categorie is een hoofdcode *buurteigenschappen*, die hoofdcode heeft verschillende subcodes waaronder *sfeer*. En de subcode *sfeer* valt dan uiteen in twee dimensies, een positieve en een negatieve dimensie. Voor de volledige uitwerking van de codeboom, zie bijlage 3. Uiteindelijk is bij de fase van het selectief coderen gekeken naar de belangrijkste begrippen en categorieën, die komen terug in de resultatensectie. Ook de interpretatie aan de hand van de besproken literatuur kwam bij het selectief coderen aan de orde.

4. Hoogvliet

Alle respondenten die hebben deelgenomen aan dit onderzoek, woonden in de Rotterdamse deelgemeente Hoogvliet toen ze te horen kregen dat hun woning gesloopt zou worden en dat ze om die reden hun woning moesten verlaten. In dit hoofdstuk staat Hoogvliet dan ook centraal. Er wordt ingegaan op de uitvoerige geschiedenis van nieuwbouw en sloop in Hoogvliet om een beeld te geven van de levensloop van de deelgemeente.

Hoogvliet was enkele jaren een zelfstandige gemeente, tot de annexatie in 1934. Vanaf dat moment was de plaats onderdeel van gemeente Rotterdam. De groei van Hoogvliet liep vrijwel parallel aan de ontwikkelingen van petrochemische gigant Shell. In 1936 verhuisde dat bedrijf namelijk van de Sluisjesdijk (te Charlois) naar de Boerenhoek van Pernis, ten noorden van Hoogvliet. Enkele jaren later werd dan ook besloten dat Hoogvliet de perfecte locatie was om woongelegenheden te creëren voor de werknemers van het petrochemisch concern. Dit zou een enorme stroom van woon-werkverkeer tussen de noord- en zuidoever van de Maas voorkomen. Het was als locatie bovendien geschikt om snel woningen te bouwen tegen relatief lage kosten. Er kwamen dus plannen om van Hoogvliet een satellietstad te maken, op flinke afstand van het centrum van Rotterdam. Het oorspronkelijke plan omvatte een centrum met daaromheen een zevental wijken, die elk 3000 woningen zouden herbergen. De verwachting was dat de satellietstad zou groeien tot een inwonertal van 60.000.

Hoogvliet onderging inderdaad een groeispurt in de jaren '50, maar een minder grote dan verwacht. Midden jaren '60 was het inwoneraantal zo'n 30.000. Uiteindelijk zijn er verschillende buurten ontstaan in deelgemeente Hoogvliet, die we nu onderverdelen in Hoogvliet Noord (Nieuw Engeland, Westpunt, Digna Johannapolder, Tussenwater, Gadering, Stadshart en Oudeland) en Hoogvliet Zuid (Meeuwenplaat, Zalmplaat, Middengebied en Boomgaardshoek). Hoogvliet Zuid hoort overigens pas sinds 1984 officieel bij deelgemeente Hoogvliet, terwijl Hoogvliet (Noord) al in 1973 een deelgemeente van Rotterdam werd.

Doordat Hoogvliet Zuid pas later gebouwd is, na 1960, hebben Hoogvliet Noord en Zuid bovendien een verschillende structuur. In Hoogvliet Noord staan veel portiek- en maisonnette woningen. Dit waren vooral sociale huurwoningen in het bezit van één woningcorporatie, Woonbron Maasoevers (tot 1997 was dit de Stichting voor Volkshuisvesting te Hoogvliet en daarna, tot 2000, woondienst Maasoevers). In Hoogvliet Zuid staan grotere woningen en meer koop- en

Wonen in Hoogvliet in cijfers:

Inwoners: 34.066

Woningen Totaal: 16.322

- Sociale huurwoningen: 8.384

Gemeentebezit: 270

Corporatiebezit: 8.114

- Particuliere huurwoningen: 1.740

- Koop: 6.163

- Onbekend: 35

Bron: COS Rotterdam, peildatum 01/01/2012

eengezinswoningen dan in het Noordelijk deel. Het aandeel sociale huurwoningen was hier niet geheel in handen van Woonbron, maar deels in de handen van Vestia (voorheen Estrade en Stichting Bouwvereniging Patrimonium).

De verwachte groei bleef uit en vanaf de jaren '70 vertrokken steeds meer mensen uit Hoogvliet. De kinderen van de eerste generatie arbeiders vertrokken, maar ook vele anderen. Daaraan lag een aantal zaken ten grondslag. De onderlinge afhankelijkheid van de inwoners van Hoogvliet en Shell verminderde sterk doordat er door automatisering minder arbeiders nodig waren dan verwacht. Een andere factor die van invloed was op de gedeeltelijke leegloop van Hoogvliet was het eenzijdige woningaanbod. Woningcarrière maken was er eigenlijk niet mogelijk en halverwege de jaren '70 kwamen rondom Hoogvliet nieuwe woonwijken, in Poortugaal en Spijkenisse. Tegelijkertijd zorgde de opkomst van de auto ervoor dat er een grotere afstand tussen thuis en het werk kon worden overbrugd. Dicht bij het werk wonen was dus niet langer vereist en veel van de rijkere bewoners van Hoogvliet vertrokken. In een periode van tien jaar vertrokken ongeveer 6000 inwoners. Het gevolg was langdurige leegstand.

Halverwege de jaren '80 werd besloten om de woningen een grondige opknappbeurt te geven om ze aantrekkelijker te maken. Dit had helaas weinig effect. De woningen verhuurden nog steeds slecht en de sociale problematiek in de deelgemeente hield aan. In het begin van de jaren '90 was er sprake van drugsoverlast, criminaliteit en waren er problemen met Antilliaanse jongeren. Een drastischer aanpak was dus gewenst en Stichting voor Volkshuisvesting Hoogvliet (SVH, vandaag Woonbron) stelde voor om 1000 woningen te slopen in de wijk Nieuw Engeland. In eerste instantie waren zowel gemeente als bewoners tegen dit idee, maar na een compromis ging de sloop toch door. Er werden geen 1000 woningen gesloopt maar ongeveer 400, waarvoor ruim 200 nieuwe sociale huurwoningen teruggebouwd zijn die allemaal werden verhuurd in '91.

De SVH wilde vervolgens nog meer woningblokken slopen. Na een hoop getouwtrek met de gemeente Rotterdam werden vanaf 1995 5 blokken met maisonnettewoningen gesloopt. Het doel van de SVH was de woningdifferentiatie te vergroten door andersoortige woningen te bouwen en een meer gelijke verdeling tussen koop- en huurwoningen te creëren. Dit project vond plaats in Digna Johannapolder en enkele omliggende buurten. De overige blokken werden grondig opgeknapt en kregen waar mogelijk liften. In '97 fuseerde de SVH met een organisatie uit Spijkenisse tot Woondienst Maasoever.

De stedelijke vernieuwing in Hoogvliet kreeg een heel ander karakter toen Woondienst Maasoever eind 1998 besloot om alle woningen kleiner dan 55 vierkante meter te slopen. Aanleiding daarvoor was de buitenproportionele leegstand. In heel Hoogvliet moesten voor het jaar 2010 zo'n 3900

woningen tegen de vlakte. Ook moesten er zo'n 1000 woningen worden verkocht. De te slopen woonblokken waren verdeeld over alle buurten van Hoogvliet. Het was de bedoeling dat er voor de gesloopte woningen ongeveer hetzelfde aantal teruggebouwd werd, maar de helft daarvan in een hogere prijsklasse. Voor de uitvoering van deze plannen kreeg Hoogvliet geld uit de Strategische Wijkaanpak, een beleidsprogramma dat werd ingevoerd in heel gemeente Rotterdam. Hierbij werd er bij de aanpak van sociale problematiek op wijkniveau gericht op vier verschillende pijlers; fysiek, sociaal, economisch en communicatief. Vanuit dit beleid werd de sloop van de woningen in Hoogvliet gecoördineerd en bekostigd.

In 2003 werd de Strategische Wijkaanpak echter stopgezet door de nieuwgevormde gemeenteraad en het College van Burgemeester en Wethouders. Het beleid paste niet bij de beleidsrichting van de nieuwe gemeenteraad, die zich had voorgenomen een einde te maken aan een overdaad aan bureaucratie. De wijkaanpak had er daarnaast voor gezorgd dat verschillende stedelijke diensten de verantwoordelijkheid hadden gekregen voor zaken die niet binnen hun portefeuille vielen. Tot slot was de complexiteit van de Strategische Wijkaanpak niet in lijn met de beslissing van het nieuwe college om met kwantitatieve, meetbare projecten te komen, dus kwam er een einde aan de Strategische Wijkaanpak. Dit besluit kwam niet geheel onverwachts en de deelgemeente kon begrip opbrengen voor de keuze. Het betekende voor deelgemeente Hoogvliet wel een grotere afhankelijkheid van bepaalde gemeentelijke diensten. Het grootste probleem daarvan was de financiering, die enkel rond komt voor projecten en veel minder makkelijk voor structureel beleid.

De herstructurering van Hoogvliet heeft verder nauwelijks hinder ondervonden van het stopzetten van de Strategische Wijkaanpak. Ruim tien jaar na de start van het grootschalige herstructureringsplan voor Hoogvliet, is de verhouding tussen huur- en koopwoningen drastisch veranderd van overwegend sociale huurwoningen (80% - 20%) naar een gelijkmatige verdeling (50% - 50%). Deze verhouding is overigens niet puur bereikt door sloop en nieuwbouw, maar ook door een gedeelte van de sociale huurwoningen te verkopen. De doelstelling om in 2010 een aandeel koopwoningen te hebben van 60% is daarmee net niet gehaald. Desondanks is de vertraging die is opgelopen relatief klein. Alleen de herhuisvesting bleek minder makkelijk te sturen dan gedacht waardoor het tempo van de herstructurering op dat vlak iets heeft moeten inleveren (Moscoviter, 2009).

Eind 2009 presenteerde deelgemeente Hoogvliet de lange termijnplanning. In het rapport Toekomstvisie wordt een helder beeld gecreëerd van de bedoeling van de deelgemeente. In het rapport wordt het beleid voor de periodes 2010-2018 en 2010-2030 gebaseerd op onderzoek binnen verschillende terreinen en door verschillende partijen. De nadruk ligt nog steeds op de

herstructurering, maar de belangrijkste rol wordt hierbij toegekend aan het samenspel tussen de vier kernpunten fysiek, veilig, sociaal en economisch, dus niet meer aan één van deze terreinen apart. Ook verschuift de nadruk van suburbaan wonen naar suburbaan leven. De voorzieningen moeten in deze periode dus ook meer gaan aansluiten op de behoeften van de bewoners. Zo zijn de pijlen nu bijvoorbeeld gericht op het centrum van Hoogvliet, dat echt een stadshart zal moeten worden.

Hoewel in het rapport niet nadrukkelijk gesproken wordt over sloop, wordt er wel gesproken over de wijkaanpak, waarbinnen alle eerdere sloop ook plaats vond. De acht wijken van Hoogvliet ondergaan de transformatie gedeeltelijk los van elkaar door projecten die zich specifiek op de buurt richten. Op die manier kunnen de sfeer en de sociale cohesie gewaarborgd worden, zo luidt het idee daarachter (Ibid. 2009).

De insteek van de deelgemeente lijkt nu dus meer terug te gaan naar het idee achter 'Bouwen voor de buurt'. Zonder draagvlak onder de bewoners zijn grootschalige beleidsinterventies zoals die in Hoogvliet namelijk lastig tot een goed einde te brengen. Deelgemeente en woningcorporaties zorgen er dus gezamenlijk voor dat iedereen, de bewoners die in hun huis mogen blijven wonen en de herstructureringsurgente die hun huis moeten verlaten, zijn zegje kan doen en invloed kan uitoefenen op het proces. Natuurlijk hebben de herstructureringsurgente sowieso een aantal rechten. Er zijn drie vormen van bijstand die de woningcorporatie verplicht moet verlenen bij een gedwongen verhuizing. Ten eerste hebben de bewoners recht op een verhuisvergoeding ter compensatie van de kosten die men zal moeten maken. Ten tweede hebben ze recht op een urgentieverklaring waarmee ze voorrang krijgen bij de toewijzing van een sociale huurwoning. En tot slot is de woningcorporatie verplicht tot de begeleiding van de verhuizing. Wanneer de bewoners zelf geen nieuwe woning kunnen vinden met behulp van de urgentieverklaring, helpt de woningcorporatie daarbij.

5. Resultaten

Bij de analyse bleek dat er een samenhang bestond tussen de verschillende onderwerpen die in de interviews aan bod zijn gekomen. De selectie van de respondenten is zoals gezegd gedaan op basis van resultaten uit eerder kwalitatief onderzoek (Van der Zwaard, 2008). Uit dat onderzoek kwam een opvallende samenhang naar voren tussen ontvangstbuurt (t.o.v. de verlaten buurt) en kenmerken zoals leeftijd en levensfase. Met die reden zijn voor dit onderzoek een gelijkwaardig aantal respondenten geselecteerd uit drie verschillende categorieën: de personen die in de eigen buurt verhuisden, de personen die naar een buurt gingen met een hogere sociale index en de personen die naar een buurt verhuisden met een lagere sociale index. De verwachte samenhang op basis van de nieuwe buurt bleef echter uit. Wel is er op basis van andere kenmerken samenhang gevonden tussen de verschillende respondenten. Deze samenhang is gevat in vier verschillende typen die in deze groep respondenten waren te onderscheiden. Het betitelen van deze typen is een lastige zaak omdat er per groep meerdere samenhangende kenmerken zijn. Uiteindelijk zijn de typen benoemd aan de hand van de houding en ervaring van de respondenten voor en na de verhuizing. In onderstaande tabel is weergegeven hoe de respondenten achteraf enkele onderdelen van het verhuisproces beoordelen.

Tabel: Waardering oude en nieuwe woonsituatie en begeleiding door de corporatie per respondent

Respondent	Oude Woning	Oude Buurt	Begeleiding corporatie	Nieuwe Woning	Nieuwe Buurt	Vooruitgang?	Type
1	++	-	++	+	++	Ja	Aangespoorden
2	-	-	+	+	++	Ja	Gemotiveerden
3	+	+	+	+	+	Ja	Aangespoorden
4	++	++	-	+	-	Nee	Onwilligen
5	+	+	++	++	++	Ja	Gemotiveerden
6	+/-	-	-	+/-	-	Nee	Rationelen
7	++	++	-	-	--	Nee	Onwilligen
8	+/-	-	+	+	+	Ja	Gemotiveerden
9	+/-	++	+	++	+	Ja	Gemotiveerden
10	+	+	-	+	+	Ja	Aangespoorden
11	+/-	+/-	+	+	+	Ja	Rationelen
12	+/-	++	+	++	+	Ja	Aangespoorden
13	-	-	+	++	+	Ja	Gemotiveerden
14	+	--	+	+	+	Ja	Gemotiveerden
15	+	--	+	++	++	Ja	Gemotiveerden
16	+	+	+/-	+	+	Nee	Rationelen
17	+	-	+	++	++	Ja	Gemotiveerden
18	-	--	+	+	+	Ja	Gemotiveerden
19	+/-	-	++	++	++	Ja	Gemotiveerden
20	+	++	+	+	+/-	Ja	Aangespoorden

++ zeer positief + positief +/- neutraal - negatief -- zeer negatief

Het eerste type bestaat uit de Onwilligen. Er zijn twee dames die tot dit type behoren, zij hebben een aantal zaken met elkaar gemeen. Ten eerste woonden zij beide erg naar hun zin in de oude woning en zijn zij erg ongelukkig met de gedwongen verhuizing. Beide dames hebben ook nu, enige tijd na hun verhuizing, nog steeds heimwee naar hun oude plekje. Vooral de sociale contacten missen ze erg. Beide dames hebben ook een vervelende ervaring achter de rug met de woningcorporatie, maar het betrof twee verschillende soorten problemen waarop later in dit hoofdstuk dieper in wordt gegaan. Ze verhuisden beide binnen de eigen buurt. Deze dames zijn boven de 55, één van het is gepensioneerd en de ander werkt nog. Beide dames zijn alleenstaand.

Het tweede type bestaat uit de Rationelen. Dit type betreft drie mannen, allemaal met een verschillend verhaal maar een overeenkomstige houding. Zij keken vanaf de aankondiging van de sloop zeer rationeel tegen het proces aan. Zij hadden geen band met de oude woning en vonden verhuizen geen probleem, maar wel onder de juiste voorwaarden. Deze heren vonden het (waar nodig) geen probleem om voor zichzelf op te komen. Ook over de huidige situatie zijn zij erg nuchter, geen van hen was uitgesproken negatief of enthousiast. Twee van de mannen betrokken een ander huis in dezelfde buurt en de laatste verhuisde naar een andere buurt. Deze respondent gaf aan er qua locatie op vooruit te zijn gegaan. Alle drie de heren zijn alleenstaand. Twee van de drie zijn werkzaam in loondienst, de derde is gepensioneerd. Zij variëren dan ook in leeftijd tussen de 42 en 82 jaar.

Het derde type bestaat uit de Aangespoorden. Deze groep van vijf respondenten bestaat uit mensen die prettig woonden in Hoogvliet. Zij wilden eigenlijk niet vertrekken, maar werden door de sloop gedwongen om toch op zoek te gaan naar een andere woning. Een paar respondenten vond het niet zo erg om te moeten vertrekken, enkele anderen wilden eigenlijk helemaal niet weg. Toch zijn ze allemaal erg tevreden wanneer ze achteraf terugkijken. De meerderheid vindt dat ze erop vooruit is gegaan. Deze respondenten variëren van leeftijd, levensfase, geslacht en beroep.

Het vierde type bestaat uit de Gemotiveerden. Dit is verreweg de grootste groep met de helft van de respondenten. Het betreft hier mensen die zelf graag weg wilden uit Hoogvliet en dus geen enkel probleem hadden met de verhuizing. Voor een deel van hen was de sloopregeling de ondersteuning die men nodig had om weg te kunnen, door de financiële vergoeding of de urgentiestatus. Voor anderen waren die twee dingen niet noodzakelijk om weg te kunnen, maar soms is men met opzet in de woning gebleven om de sloopregeling nog mee te kunnen pikken. Alle respondenten die onder dit type vallen zijn enthousiast over hun huidige woonsituatie. Deze respondenten variëren ook van leeftijd, levensfase, geslacht en beroep.

De Onwilligen

De twee dames die onder dit eerste type vallen waren zeer gelukkig in hun oude woning. Bij beide riep de huuropzegging door de corporatie dan ook grote weerstand op. Er was een duidelijk verschil in woontuur, de ene dame woonde ruim zeven jaar in haar vorige woning, de andere dame al 27. Maar het werd vroeg in de gesprekken duidelijk dat de dames erg aan hun plekje gehecht waren. De jongste van de twee is een alleenstaande dame, werkzaam in de zorgsector(R7). Zij was vooral gehecht aan de ligging van de portiekwoning: aan de rand van de woonwijk tegen het groen aan, lekker rustig en maar drie minuten lopen van de metro. Zaken die voor deze respondent zeer belangrijk waren in verband met haar werk. Voor iemand met onregelmatige diensten en zonder eigen vervoer was de woning perfect. Zo kon ze overdag rustig slapen en was ze snel op haar werk. De andere dame, ook alleenstaand, is met pensioen(R4). Zij was vooral gehecht aan haar oude woning omdat ze er zoveel had meegemaakt.

Ook het contact met de burens was voor beide dames erg prettig. Iets dat ze, zo zal later worden besproken, in hun nieuwe woning beide erg missen:

"In de flat had ik een leuke buurvrouw naast me en dan stonden we te kletsen op de galerij. Maar ja hier zitten ook vooral oudere mensen he. Daar waren ook nog jongere mensen enzo. Dan kwam er nog eens iemand hier koffie drinken of andersom, nou dat is hier niet." R4

"In de portiekwoning, je kan je niet voorstellen, je zou zeggen er wonen mensen met kinderen maar ik had echt een goeie band, houden die deur voor je open, helpen je sjouwen met dingen, vragen of je wat nodig hebt. Nog steeds als ik die kinderen tegenkom hier in Hoogvliet zijn ze heel vriendelijk. Ik had echt geen probleem, geen probleem." R7

De dames waren dan ook niet blij toen duidelijk werd dat ze de woning moesten verlaten. Ze zijn binnen hun eigen buurt verhuisd, maar verlangen nog steeds allebei terug naar de oude woning:

"Ik heb daar zo naar mijn zin gewoond, maar ja ik moest eruit. Maar het staat nog steeds leeg. En nu heb ik gehoord dat het voorlopig niet gesloopt wordt. Maar ik had daar beter kunnen blijven zitten. Ik had het daar zo naar mijn zin, ik kon wel huilen dat ik eruit moest." R4

Voor deze dames was de tegenzin dus erg groot. Zij waren om verschillende redenen erg gehecht aan het huis. Toch moesten ze uiteindelijk verhuizen. Beide dames kregen bij het zoeken naar andere woonruimte de hulp van een uitverhuismakelaar van Woonbron. Voor één van hen verliep de samenwerking met de uitverhuismakelaar niet helemaal vlekkeloos:

"Nou ja ik ben een beetje een lastige klant. Al die woningen die had ik geweigerd. En ik heb geweigerd en ze hadden toen zo te zien helemaal geen zin meer in. Voor mijn gevoel. Ja mevrouw ja, je moet gewoon weg. Ik zeg dat weet ik wel, maar ik ga niet voordat ik iets krijg dat echt helemaal bij mij past. En op het eind, ja, dit was eigenlijk de laatste optie. Ik ging naar deze woning kijken en die mevrouw heeft me verteld van ja als je deze woning niet neemt dan is er ook geen andere mogelijkheid. Ze zei als ik jou was dan zou ik echt voor deze kiezen." R7

De respondent stond al onder druk om de woning te verlaten door verschillende incidenten die zich in en rond haar appartementencomplex hadden voorgedaan. Ze was de laatste bewoonster van haar portiek en dat bracht onaangename verrassingen met zich mee. Zo waren er bijvoorbeeld koperen leidingen gestolen, waardoor er een grote lekkage was ontstaan die de kelder blank zette. Ook was er sprake van vandalisme rondom het complex.

Naast het gevoel van druk dat deze gebeurtenissen met zich mee brachten, voelde de respondent zich ook onder druk gezet door de uitverhuismakelaar. Uiteindelijk heeft ze ja gezegd tegen een woning waar ze zich niet goed bij voelde omdat ze het idee had dat ze moest.

Naast dit redelijk ontastbare probleem liep de respondent ook tegen praktische problemen op bij het klussen. Zo was er in de nieuwe woning een vochtprobleem in één van de kamers op de bovenverdieping dat tijdens het klussen aan het licht kwam. De verf bladderde als het ware van de muren en het probleem werd in eerste instantie niet erkend door opzichters van de corporatie. Er werd mevrouw twee keer verteld dat het een kwestie was van een likje verf. Pas na het derde telefoontje werd er gezocht naar de oorzaak van het probleem, die bleek te liggen in een lekkage bij de burens. Mevrouw was na al haar werk op de bovenverdieping zo gedemotiveerd dat ze de benedenverdieping niet meer onder handen genomen heeft.

Ook de andere dame ervoer problemen met de woningcorporatie. Ze kwam in de problemen doordat er iets mis ging met het uitkeren van het eerste deel van de verhuiskostenvergoeding:

"Iedereen kreeg 5000 euro. En je zou na tien dagen de helft van het geld krijgen en de rest bij het inleveren van de sleutel. Maar ja, je moet vanaf dag één gaan uitgeven he. En ik had wel wat gespaard, maar op een gegeven moment was dat op. En toen na tien dagen, ik had mijn geld nog niet, maar ik moest vloerbedekking kopen, maar ik heb geen geld. Toen zei de woningcorporatie ja we gaan er gelijk achteraan mevrouw. Nou weer wachten wachten en ik weer ernaartoe. Nou moe tis nog niet gestort. Ik denk ja, en toen moest ik dan van een kennis geld lenen want ja, het ging toch door, ik kon niet wachten, nou op een gegeven moment was het vier weken geweest, toen was ik het helemaal zat. En ik ben naar die corporatie gegaan en heb gezegd van nou blijf ik hier zitten tot het geld gestort is, ik ga niet meer weg. En toen werd

het gelijk gestort. Dus nou ja, uiteindelijk heb ik het dan toch gekregen en toen kon ik laminaat bestellen en betalen en kon ik ook anderen weer terugbetalen. Maar ik vond het niet leuk hoor, als ze zeggen van na tien dagen wordt je geld gestort, dan moeten ze het ook doen.” R4

Het viel bij de analyse op dat beide dames een probleem hebben gehad met de woningcorporatie. Onder de gehele groep respondenten waren er in totaal namelijk vier respondenten die een groter of kleiner probleem hadden met de woningcorporatie. Dit roept de vraag op of een praktisch probleem of negatieve ervaring met de woningcorporatie een negatieve impact heeft over de waardering van het gehele proces achteraf. Maar, zo zal later in dit hoofdstuk blijken, een van de respondenten met een praktisch probleem bij de zoektocht is desondanks erg positief over de gang van zaken. Het lijkt waarschijnlijk dat het meemaken van een probleem eerder een negatieve impact kan hebben wanneer iemand al ontevreden is, omdat er een extra reden is om ontevreden te zijn.

In de nieuwe situatie hebben de dames het gevoel dat ze erop achteruit zijn gegaan vergeleken met de oude situatie. De één vanwege de ligging van de nieuwe woning in een winkelstraat. De rust is verruild voor een komen en gaan van mensen en motorverkeer. De gezellige drukte levert voor de respondent alleen een nadeel op; door haar onregelmatige diensten slaapt ze vaak overdag en dat is lastig met het lawaai. Bovendien draait veel van de winkelapparatuur 's nachts gewoon door, zoals koelingen en airconditioning. Dat levert ook 's nachts geluidsoverlast op voor de respondent.

“Vergeleken met mijn rust van vier hoog en achter me had ik een grasveld. Maar nu zit ik boven die winkels nou je wordt alleen maar gek ervan. Ik vind het wel vervelend, als ik had geweten dat zo zou gaan had ik echt deze woning niet genomen hoor.” R7

De andere dame is erg eenzaam in haar nieuwe huis en mist vooral de gezelligheid:

“De mensen zijn erg op zichzelf, maar ze groeten vriendelijk en voor de rest niets. De burens zijn ook allemaal getrouwd die hebben een man en gaan niet met mij om dan. En dat vind ik wel jammer want in de flat had ik een leuke buurvrouw naast me en dan stonden we te kletsen op de galerij. Maar ja hier zitten ook vooral oudere mensen he. Daar waren ook nog jongere mensen enzo. Dan kwam er nog eens iemand hier koffie drinken of andersom, nou dat is hier niet. En dat vind ik ook wel jammer, maar ach, je moet er toch maar wat van maken.” R4

Dit geldt ook voor de andere dame. Hoewel voor haar de rust het belangrijkste is, merkt zij ook op dat het jammer is dat ze geen klik heeft met haar burens in de nieuwe woning.

Hoewel ze beide in een groter en nieuwer huis terecht zijn gekomen, vinden de dames niet dat ze erop vooruit zijn gegaan qua woonruimte:

"In mijn vorige woning had ik heel veel kastruimte en dat mis ik wel erg hoor, mooie diepe kasten. Ik heb nou een extra kast gekocht in de slaapkamer, maar ik heb hier nog steeds te weinig kastruimte, ik kan mijn spullen niet kwijt! [lacht] Het is een heel gezellig huis hoor, maar als ik mocht kiezen zou ik toch zeggen de [oude] straat." R4

Wanneer de andere dame wordt gevraagd naar de positieve aspecten van het nieuwe huis antwoordt zij als volgt:

"Nou ja ik heb hier een kamer extra en ik heb hier een berging. Maar op zich joh, van mij hoeft niet, want je kan toch maar in één slaapkamer slapen. Het is iets te groot voor mij." R7

Daarnaast speelt voor haar ook het aspect van de huurprijs mee. Haar vaste lasten zijn met bijna €300,- omhoog gegaan in de nieuwe woning.

"En ik heb zoiets van voor die driehonderd euro die ik extra betaal had ik wel willen genieten. En hier kan ik niet genieten, ik leef maar om te leven. Als ik uit het raam kijk denk ik van wat kan ik hier genieten? Ik kijk recht op die garage. Ik weet het niet. En voor driehonderd euro extra per maand." R7

Al met al ervaren de dames dus vooral nadelen van de verhuizing. Ze ervaren allebei heimwee naar hun oude plekje. Ze hebben nog steeds veel verdriet van de verhuizing.

"Ik klaag niet want verder is het een leuk huis, maar als je vraagt wat je dan zou kiezen dan zeg ik het oude huisje. Ja, dat huisje had iets. Ik vond het heel erg want we kregen toen een brief dat we eruit moesten en ik dacht o god wat erg dat overleef ik toch niet! Ik vond het zo erg dat ik eruit moest. Ik zei tegen de andere buurvrouw van ik weet niet wat het is, maar, mijn moeder heeft om de hoek in de straat gewoond en ik heb heel veel dingen meegemaakt in dat huis en dat huis dat had iets." R4

De Rationelen

Tot dit type behoren drie van de twintig respondenten. Deze drie heren vielen op door hun nuchtere houding. Zij leken van het begin tot het einde van het proces steeds rationele afwegingen te maken. Emotionele binding met de oude woning leek voor hen niet aan de orde. Alle drie de heren zijn alleenstaand, hun leeftijd loopt ver uit elkaar. De eerste werkt fulltime als technicus(R6). De tweede werkt fulltime in de beveiliging(R11) en de laatste is al 25 jaar met pensioen(R16).

Alle drie de Rationelen woonden in Hoogvliet zonder plannen om te vertrekken. Niet zeer tevreden maar ook niet ontevreden. Voor een van deze mannen(R6) was de woonruimte totaal niet van belang. De oudste respondent van dit drietal(R16) is gehecht aan Hoogvliet, maar de andere twee eigenlijk ook niet echt. Ze woonden er eigenlijk vooral door omstandigheden zoals een verbroken relatie of mantelzorg voor familie. Eén van de heren woont ondanks zijn liefde voor het drukke stadsleven al geruime tijd in de satellietstad Hoogvliet. Hij heeft de ontwikkelingen in de deelgemeente van dichtbij meegemaakt:

"Toen kwam er drugshandel en die bloeide volop, en mijn burens verhuisden gewoon, die konden het niet meer aan. Auto's werden bekrast en dat waren ze niet gewend, ze konden het niet aan, dus die zijn vertrokken. En de politiek zagen hun fouten in en die probeerden dat een beetje terug te draaien, te veranderen. En toen waren er mensen die de huur niet meer op konden brengen. Er kwamen ook veel koopwoningen, veel huurwoningen werden gesloopt. Maar de buurt is dus van goed naar slecht en het gaat nu weer redelijk de goede kant op." R6

Daaraan voegt hij aan het eind van het gesprek toe:

"Nee Hoogvliet is veranderd in de juiste richting, maar hoe het bereikt is.. Daarvoor hoeft de woningcorporatie zichzelf niet op de borst te kloppen, zij hebben er niet voor gezorgd. Ja door de armen en zwakkeren weg te stoppen in de rimboe. Dat noem ik geen oplossing." R6

De andere twee hebben de ontwikkelingen minder bewust meegemaakt. De oudste respondent is vooral blij met de parkeergelegenheid in Hoogvliet en de laatste heer kent in Hoogvliet een paar gezellige kroegjes, maar verder was hij vooral binnenshuis of in het centrum van Rotterdam te vinden.

De aankondiging van de sloop was voor geen van deze heren vervelend, ze bleven er erg nuchter onder. Waarschijnlijk omdat geen van hen erg gehecht was aan zijn oude woning. De eerste was in verband met de mantelzorg voor zijn ouders toch nauwelijks thuis. Hij vertelde dat de woning meer een opslag was geweest dan een huis. De tweede heer was in Hoogvliet terecht gekomen na het

verbreken van een relatie. Voorheen had hij altijd in Rotterdam gewoond. Ondertussen was hij aardig gewend in Hoogvliet, maar terug naar het stadscentrum had voor hem ook zo z'n charme. De laatste heer woonde naar zijn zin maar vond het niet erg om te verhuizen, zolang hij maar in de buurt kon blijven wonen. Kortom, deze heren maakten zich geen van drieën druk om de verhuizing.

De zoektocht naar een woning ging voor ieder van deze respondenten anders. De eerste betrok het huis van zijn ouders, de tweede ging zelf op zoek naar een woning en de derde kreeg hulp van een uitverhuismakelaar. Wat wel overeen kwam is de houding van deze respondenten tijdens de zoektocht, redelijk nuchter:

"Je slaat gewoon dat krantje open en je gaat kijken naar de aanbiedingen. Ik stond hier dan op de derde plaats. En ik ken heel Rotterdam, want ik heb in heel Rotterdam gewerkt. En dit was wel een mooi buurtje op het Noordereiland en daar woonden ook een paar vrienden van mij. En er was kijkdag, dus heel het huis stond vol en ik hoefde alleen maar te zeggen ik ben er, ik wil het en ik had het." R11

Wanneer er aan de oudste respondent gevraagd wordt waarom hij zelf niet actief op zoek is gegaan naar een andere woning, antwoordt hij als volgt:

"Waarom zou ik? Als ze mij ergens weg willen hebben zonder dat daar een reden voor is. Ja die reden was er wel natuurlijk, ze gingen het afbreken, maar dat er voorlopig nog niks van gekomen is en dat er weer een ander in zit, dat klopt ook eigenlijk niet, maar goed." R16

Ook rond de verhuizing hadden de heren een soortgelijke houding:

"Ik had de tijd, ik heb alles een beetje op mijn gemakje kunnen doen. Dus geen stress, afspraak met de woningstichting van tot dan betaal je en dan heb je nog zoveel tijd om het leeg te ruimen, dus ik had ook geen dubbele woonlasten. [...] Nee, geen stress van het verhuizen. Er werd ook best wel soepel gedaan van hoe leeg je de woning op mocht leveren enzo. Bijvoorbeeld in oude staat terugbrengen, de oude elektrische dingen terug hangen dat hoefde allemaal niet. Je mocht gewoon zo'n plastic dopje over de bedrading doen bijvoorbeeld." R11

Rationele heren dus, die de verhuizing over zich heen hebben laten komen zonder zich druk te maken. Eén van deze heren heeft het nog wel moeilijk gehad met de woningcorporatie omdat hij graag het woonhuis van zijn ouders wilde overnemen en de corporatie daar in eerste instantie tegen was. Hoewel hij zich realiseerde dat de woningcorporatie wat de financiën betreft altijd de langste adem zou hebben, is hij er redelijk rustig onder gebleven. Hij heeft met verschillende mensen overlegd en uiteindelijk kreeg hij een toezegging.

In de nieuwe woning zijn de heren allemaal tevreden. Voor de technicus was de situatie eigenlijk nauwelijks veranderd, hij vertelde dat hij voor de verhuizing toch al 80% van zijn tijd doorbracht in het huis van zijn ouders. De gepensioneerde heer was ook redelijk neutraal. Hij vond niet dat hij erop achteruit was gegaan, maar gaf wel aan dat nog steeds in het oude huis had kunnen wonen nu:

"Nee, ik had er nog wel gewoond hoor. Moet je horen de huur was daar een end lager, en ik ben hier natuurlijk een hoop huur meer kwijt." R16

De beveiligingsbeambte concludeerde in het interview dat hij er toch wel iets op vooruit was gegaan, vooral qua locatie. Het grootste voordeel van de verhuizing omschreef hij als volgt:

"Ik woon hier gelukkig. Ik woon weer gelukkig. Ja je kan ook op een slechte plek terecht komen natuurlijk. Dus ik ben best wel positief waar ik nu woon." R11

Dit trio kan dus getypeerd worden als een groep die weinig last heeft van de verhuizing. Het is voor hen geen lot uit de loterij, maar ze vinden het geen probleem om te verhuizen en wegen alle opties rustig af om vervolgens een keuze te maken die voor hen het beste is. Ook wanneer dat betekent dat er een goed gesprek met de corporatie moet worden gevoerd.

De Aangespoorden

Het derde type dat naar voren kwam was de groep Aangespoorden. Kenmerkend voor deze groep is dat de respondenten in eerste instantie niet wilden verhuizen, maar terugkijkend toch erg blij zijn dat ze ertoe zijn aangezet. Deze groep is heel divers en bestaat uit vijf respondenten met uiteenlopende leeftijd, levensfase en dagbesteding. Ze zijn meestal verhuisd naar een andere buurt elders in Rotterdam, één van hen is binnen de buurt verhuisd.

Het zal daarom ook niet verbazen dat de respondenten enthousiast waren over de oude woning:

"Die oude woning was er echt veel en veel beter aan toe dan deze woning. Qua onderhoud. Die had kunststof kozijnen, de keuken was helemaal vernieuwd, de badkamer was gewoon perfect. Eigenlijk iets kleiner, maar ondanks dat die kleiner was, de staat van de woning was beter als dit." R1

"Het waren geen krotten, het waren gewoon keurige woningen die tegen de grond moesten zodat ze er duurdere woningen neer konden zetten om meer te vangen. Het ging alleen maar om de poen. Dus die woning die was in uitstekende staat." R10

Op een enkeling na hadden de respondenten die binnen dit type vallen, sterke banden met de oude buurt. Ze woonden al lang in Hoogvliet en/of voedden hun kinderen op in Hoogvliet. Daardoor had men de sociale contacten in Hoogvliet, maar bijvoorbeeld ook lidmaatschap bij de sportschool of muzieklessen. Vaak woonden er ook familieleden in de buurt. Klachten over de buurt waren er niet echt. Eén van de respondenten vindt het juist jammer dat de buurt minder het oorspronkelijke karakter van arbeidersbuurt heeft, door alle nieuwbouw en koopwoningen. Dat is voor hem een reden om blij te zijn met de mogelijkheid om te vertrekken:

"Het is nu Woonbron dat de scepter zwaait in Hoogvliet. Die willen een Wassenaar aan de Maas maken. [...] En de laatste jaren heb ik ze dus met die herinrichting zien afbreken, juist wat Hoogvliet zo bijzonder maakt. De ouwe oliebuurt. Leuke bouw, leuke woningen hebben ze afgebroken en daar hebben ze nou lelijke Vinex hokken neergezet. [...] omgekeerd verpauperen zal ik maar zeggen. Kijk ik ben heel sociaal ingesteld en kan met iedereen een gesprek voeren maar als ik in een omgeving wordt neergezet waar alleen maar kouwe kak is, dat er een Volkswagen polo staat en een grote Bentley omdat ze mekaar willen overtroeven, heb ik het echt niet meer naar mijn zin." R1

Toch was het ook voor deze respondent even slikken toen hij zijn geliefde Hoogvliet moest verlaten.

De verhuizing zelf ging voor de meeste mensen goed, het is gewoon een klus die altijd z'n nadelen heeft:

"Nou verhuizen is niet leuk, sowieso, en als je in je droomhuis zit op de plek waar je wil dan blijf je liever. Verhuizen is altijd kosten en stress en dergelijke. En niemand zit daarop te wachten toch?" R12

Eén van de respondenten had echter minder geluk. Hij werd in eerste instantie ondergebracht in een galerijflat die ook op de slooplijst stond. Hij protesteerde hiertegen, maar heeft om gezondheidsredenen moeten toegeven. Eenmaal in deze flat deed zich een incident voor:

"Ze hadden daar ook een antikraakbeweging in die flat gestationeerd. En die intimideerden mij 's nachts, door heel erg harde muziek op te zetten en heel veel lawaai te maken. En het waren Engelsen hoofdzakelijk, spraken ook wel Nederlands maar het waren Engelsen. En toen ik op een gegeven moment riep dat ik de politie zou bellen als het door zou gaan, toen tikte er 's avonds een gozer op mijn raam met zo'n broodmes[wees met handen de maat aan]. En die gaf mij te kennen dat als ik zou klagen of de politie zou waarschuwen, dat er dan niet veel van me over zou blijven. Dus ik was zwaar geïntimideerd en dat was ook een van de redenen dat ik hier maar ben gaan zitten." R10

Na het incident, waarbij de respondent zich niet serieus genomen voelde door politie of corporatie, wilde hij zo snel mogelijk naar andere woonruimte. Hiervoor heeft hij een externe partij ingeschakeld, Stichting Mozaïek. Deze stichting heeft bemiddeld tussen de respondent en de corporatie en heeft ervoor gezorgd dat de respondent nu woont in een zorginstelling in een andere buurt in Rotterdam. Daar heeft de respondent zelfstandige woonruimte, maar wordt hij waar nodig ondersteund.

De respondenten zijn meestal op een plek terecht gekomen waar ze zelf naartoe wilden. Ze zijn zelf actief geweest om ervoor te zorgen dat ze nieuwe woonruimte konden vinden. Eén van de respondenten helaas niet, zij gaf aan eigenlijk in Hoogvliet te willen wonen. Ze kon in de woonkrant echter geen woning vinden in Hoogvliet. Daardoor is zij verhuisd naar een andere buurt.

R20 "Ik wilde eigenlijk in de buurt blijven, maar het was heel moeilijk om daar een huis te vinden en daarom kwam ik in Rotterdam."

I Waren er buurten waar u niet heen wilde?

R20 "Eigenlijk hier in heel Rotterdam, want het is hier druk, en dat is met kinderen... Is het niet zo goed."

Zoals gezegd is men in deze groep ondanks initiële tegenzin goed terecht gekomen. Een respondent geeft aan dat hij buiten het gebruikelijke groeten niet veel contact heeft met zijn nieuwe buren. Toch is ook hij zeer tevreden, omdat hij de sfeer hier net zo ervaart zoals in Hoogvliet toen hij daar gelukkig was:

"En het is niet zo dat je hier bij mekaar de deur plat loopt ofzo, maar de sfeer is hier zoals vroeger. Als je buiten komt dan zijn de mensen vriendelijk. In Hoogvliet zag je steeds meer dat mensen met afgezakte tronies liepen, dat ze mekaar niet meer zagen lopen. Kijk je hebt dat in je studie vast wel gehad, dat de maatschappij aan het verkillen is. Maar in een volksbuurt zoals deze merk je dat niet. En er zullen best wel excessen zijn, maar in deze omgeving zie je ze niet. Integendeel zelfs." R1

Voor een andere respondent ligt het positieve aspect vooral in het nieuwe huis:

"Dat wij een groter huis hebben, een eigen huis met een eigen tuin, dus dat is vooral een vooruitgang. En je moet het zo zien het is een stap vooruit." R12

Zelfs de moeder die eigenlijk niet in Rotterdam had willen wonen met haar kinderen wil nu niet meer terug:

"In begin, moest beter daar blijven. Maar nu, ik vind hier goed." R20

De Gemotiveerden

Het type waaronder de meeste respondenten uit deze steekproef vallen heet De Gemotiveerden. Deze groep bestaat uit respondenten die eigenlijk al de wens hadden om te verhuizen of zelfs al plannen hadden. Zij wilden dus graag vertrekken en zijn allemaal tevreden over de uitkomst van de verhuizing. Ook deze groep is erg divers, veel verschillende leeftijden, beroepen en levensfasen.

Veel van de respondenten in deze groep hadden begrip voor de aanstaande sloop. Daarvoor werden verschillende redenen gegeven. Eén daarvan was de veroudering van de woning voor sommigen:

"Eerlijk gezegd ik vond het niet raar dat ze het wilden slopen. Ook dat het vier verdiepingen waren maar zonder lift. Niet dat het slecht eruit zag, maar ja de architectuur, de stijl was ook gewoon een beetje oud." R13

"Anderen zijn hun huis eerder uitgegaan omdat dat dan onbewoonbaar werd verklaard. En achteraf gezien had ik ook wel eerder het huis uit gekund als ik beseft had dat dat het geval was. Maar ja, daar ben ik ook pas achter gekomen toen ik het huis aan het leeghalen was, toen kwam ik erachter dat ik behoorlijk wat schimmel had. Er was te veel vocht in het huis. Dus er was goede reden om die flats te slopen, ze waren ook wel een beetje op." R2

Een andere reden was dat sommige respondenten zich niet prettig voelden in hun oude wijk. Daarom vond men het vaak prettig om weg te kunnen. In de loop der jaren was de buurt voor enkele respondenten ten slechte ontwikkeld:

"Toen ik daar kwam wonen in de jaren '80 was het een heel leuke groene buurt, maar in de jaren '90 is het eigenlijk gewoon een getto geworden, waar heel veel laag opgeleide mensen en allochtonen kwamen te wonen. Dus niet heel aantrekkelijk publiek. Niet dat ik me daar dusdanig aan stoorde of me daarboven verheven voelde, maar het was wel onveilig op het laatst. [...] Dat werd dan nog versterkt door het metrostation waar we vlakbij woonden, metrostation zalmlaat. En daar kwam natuurlijk ook wel heel veel aan- en uitvoer van allerlei niet in de wijk wonende mensen die er misschien niet thuis hoorden." R19

Het is duidelijk dat de ontwikkelingen negatief worden beoordeeld door deze respondent. Een andere respondent beschrijft dezelfde ontwikkelingen als volgt:

"Nou toen mijn ouders er gingen wonen was het een redelijk goede buurt, maar ze woonden in een flat, en die ging toch een beetje achteruit. Meer hangjongeren, dat er brand gestookt werd in de schuur. En toch ook met drugsgebruik." R8

Een andere respondent had de ontwikkelingen in haar wijk op een andere manier ervaren:

"Het was niet zo rustig maar in de jaren werd het rustiger. Er was overlast van jongeren en veel inbraken ook. Maar met de jaren werd dat rustiger. [...] de politie pakte die problemen aan. Want het waren met name die Antilliaanse jongeren toen. Met die brommer, hard gas geven en dan weer remmen, dat soort overlast hadden wij." R9

Voor deze dame was de overlast juist verminderd in de afgelopen jaren. Dat was voor haar dan ook niet de reden om te verhuizen. Voor haar ging het om het huis dat te groot was geworden voor haar. Ze had geen vijf kamers meer nodig want al haar kinderen waren al lang en breed het huis uit. Daarnaast wilden haar kinderen graag dat ze naar het centrum zou verhuizen. Het idee leek haar wel wat, ze zou dan meer faciliteiten in de buurt hebben en makkelijker bij haar kinderen op bezoek kunnen. Locatie was overigens voor veel respondenten één van de redenen om weg te willen uit Hoogvliet:

"Voor mij is de ligging nog steeds te slecht. Toen ik daar werkte was het leuk, maar ik ben sinds kort ook weer in de detachering en dan is het gewoon onhandig. Ik heb vanuit Hoogvliet bijna alle richtingen op een halfuur reistijd extra. En dat is zonde, want dan moet je opdrachten gaan weigeren omdat je reistijd te hoog wordt." R2

Een andere respondent is dezelfde mening toebedeeld:

"Het huis op zich vond ik prima maar de omgeving was ik niet zo blij mee. Als je in Hoogvliet woont moet je eigenlijk gewoon de beschikking hebben over een auto. Want je bent overal vreselijk van verlaten, het openbaar vervoer is er heel slecht. Wat dan het meest frequent rijdt dat is dan de metro maar daar zat ik wat ver vanaf, dat was een half uur lopen. Dus dan zit je echt van iedereen en alles verlaten hoor. En dan is het niet meer leuk wonen." R15

De locatie van de satellietstad is ook voor enkele anderen een minpunt. Vrijwel alle alleenstaanden hebben daar iets over gezegd. De mensen met gezinnen nauwelijks. Die legden veel meer de nadruk op veiligheid. Met de verantwoordelijkheid voor één of meerdere kinderen vonden enkele ouders het niet prettig wonen in de oude wijk:

"Ja nouja de laatste jaren was er toch wel veel meer overlast, veel polen die er werden opgevangen, mensen van begeleid wonen die toch wel overlast veroorzaakten, dus dat was minder. Eén man die zodanig met zichzelf in de clinch kon raken dat hij 's nachts zijn inboedel

van het balkon stond te gooien. Of een man naast ons die een hele dag met een deur had staan bonken. En dan denk je ja ik woon hier wel met mijn kind.” R17

Voor deze respondenten geldt dat zij vooral als ouder zijnde de buurt ongeschikt vinden voor hun opgroeiende kinderen. Het is voor hen belangrijk dat ze de kinderen met een prettig gevoel naar buiten kunnen laten gaan, iets wat in Hoogvliet ontbreekt voor hen. Ook geven ze aan dat ze het voor zichzelf niet zo erg hadden gevonden om in die buurt te blijven wonen. Eén respondent woonde al even in Hoogvliet en ging er pas over nadenken toen ze zwanger raakte. Een andere respondent kwam door zijn scheiding in Hoogvliet terecht en besloot na verschillende incidenten in de buurt dat zijn kinderen daar niet konden logeren.

Dit type respondent wilde dus al weg voordat de sloop werd aangekondigd. Daarvoor zijn verschillende redenen aangevoerd. In de meeste gevallen had die wens te maken met een gevoel van onveiligheid in de buurt en/of de bereikbaarheid van Hoogvliet. De buurt dus. Het valt op dat de sloop van de woning voor een deel van de respondenten geen reden is om eerder te verhuizen, maar juist om langer te blijven zitten. Ze vonden het zonde om al weg te gaan terwijl eventjes wachten nog een verhuiskostenvergoeding zou opleveren, een bedrag van ongeveer €5000,-:

“Ik vond die buurt al achteruitgaan. Ik wilde het al overwegen, maar toen stond in de streekkrant van Hoogvliet dat ze zouden gaan slopen, en toen dacht ik nou dan blijf ik lekker zitten want dan ken ik lekker die verhuiskosten pakken.” R14

“Het was echt een beetje een gribusbuurt toen ik daar vertrok. Maar ik ben er expres nog een tijdje blijven wonen omdat ik op een gegeven moment hoorde dat het gesloopt zou gaan worden. Ik dacht ja, kan ik hier weg gaan, maar dan loop ik die verhuispremie mis.” R19

Een andere uiting van calculerend gedrag kwam naar voren in het onderhoud van de woning, of eigenlijk het gebrek daaraan. Een paar van de respondenten gaven aan bewust klussen te hebben laten liggen in afwachting van de sloop:

“En toen heb ik wat klussen laten liggen want ik dacht ja als ik er nou toch eerder uit moet ga ik natuurlijk geen euro’s meer in dat huis steken.” R15

Dit is verrassend. De verhuispremie is voor een deel van de respondenten kennelijk zo’n groot voordeel, dat ze bereid zijn om in een buurt te blijven waar ze zich eigenlijk niet prettig voelen.

Een ander deel van deze groep wilde graag vertrekken maar had nog geen concrete verhuisplannen omdat de financiële middelen niet toereikend waren en/of er geen uitzicht was op geschikte

woonruimte. De sloopregeling was voor hen de kans die ze nodig hadden om te kunnen vertrekken of zelfs het duwtje in de rug dat nodig was om te durven verhuizen:

"Ja kijk, voor mij was het een win-win situatie, ik wilde weg van Hoogvliet, ik kon met urgentie een eigen huis kiezen. En dat was dubbel, voor mij en voor mijn moeder. En ik kreeg een vervangend huis dat echt heel mooi is. Het is vrij nieuw en goed gelegen. Dus ik ben best tevreden. En ik kon ook lenen zonder rente dus dat kwam goed uit want het is best wel duur om dat huis in te richten maar ik heb gewoon 20 euro per maand afbetaald voor langere tijd maar dat deed geen pijn zeg maar." R13

"Opnieuw beginnen. Zo zag ik het eigenlijk. Kijk ik denk voor eenieder die zo iets meemaakt, iedereen heeft natuurlijk zijn eigen persoonlijke verhaal erachter. Maar ik heb er zeker m'n voordeel mee gedaan." R18

Een andere respondent realiseert zich dat de verhuisperiode zonder dubbele huur een voordeel is:

"Nou het verhuizen op zich is sowieso al stress, dus, haha. En op zich hebben we ook al op eerdere huizen gereageerd en dat was het dan niet en achteraf, ineens was die verhuispremie rond dus dan heb je ineens dat geld. Dus dat was heel fijn. En je kreeg natuurlijk zes weken de tijd om te verhuizen, geen dubbele huur. Dus wat dat betreft... En wij wilden ook weg he, dus wat dat aangaat was de sloopvergunning voor ons een mooie bijkomstigheid." R17

De sloop levert voor enkele respondenten echter wel een zware druk op. Zij voelen veel druk om te vertrekken. Druk vanuit de fysieke omgeving, die door sloop en nieuwbouw niet meer voelt als een thuis voor een van de respondenten:

"Ik had al eerder een keer een andere flat gezien in dit gebouw, en ik dacht ik neem hem gewoon blind maar het ging allemaal een beetje stroef eigenlijk, want de vorige bewoners waren nogal traag met het inleveren van de sleutel en dat soort dingen. Maar ja ik zat natuurlijk wel een beetje op een schopstoel in die flat. Op een meter van mijn balkon vandaan waren ze palen de grond in aan het heien, dus ik werd gewoon weggejaagd. Dus ik dacht ik moet gewoon blind nu toehappen want ik moet gewoon een ander huis hebben." R15

De respondenten die onder de Gemotiveerden vallen zijn allemaal zelf op zoek gegaan naar nieuwe woonruimte, sommigen hebben daarbij gebruik gemaakt van de urgentieverklaring. Er worden verschillende zaken genoemd die belangrijk zijn bij de keuze van een woning voor de respondenten. De woning, de prijs, de buurt en de locatie. In navolging van de nadruk die door een deel van de

respondenten werd gelegd op de slechte ligging en bereikbaarheid van Hoogvliet, vindt een groot deel van de respondenten de locatie doorslaggevend bij de keuze voor een woning. Hetzelfde geldt voor de buurt, een aantal respondenten had een duidelijke voorkeur voor een bepaalde buurt:

"We wilden heel graag naar Poortugaal, maar daar kom je heel moeilijk binnen. Maar dat is uiteindelijk wel gelukt, met heel veel mazzel uiteindelijk, maar we wonen er wel. [...] ik ken Poortugaal wel goed, er woont ook familie en het is hier allemaal wat vriendelijker, gemoedelijker." R17

Een achterliggende reden lijkt vaak sociaal te zijn. Zoals hier ook werd genoemd hebben respondenten vaak sociale banden in de buurt waarvoor ze hebben gekozen. Bij de een gaat het dan om familie of vrienden in de directe buurt, bij de ander gaat het om de betere vervoersmogelijkheden waardoor het makkelijker wordt om vrienden en familie te bezoeken.

Het valt op dat geen enkele respondent negatief is over de nieuwe woning waar hij of zij terecht is gekomen. Niemand geeft aan er in dat aspect op te zijn achteruit gegaan sinds de verhuizing. Integendeel, de meeste respondenten vertellen graag en zeer enthousiast over de nieuwe woning:

"Het is niet een heel groot huis, het is een schattig eengezinswoninkje, maar je hebt toch nog een eerste verdieping en een zolder. Dus dat is toch wel een hoop ruimte. En we hebben ook een grote tuin, we zitten op een hoek, dus. Ja, wij zijn helemaal blij." R17

"Nou, de bovenwoning is maar één trap op in plaats van drie, ik heb een bovenetage. Het huis is mooi groot, heel veel ruimte, heel veel bergruimte. Dus voor jou als alleenstaande persoon is het gewoon een paradijs. En ik hoefde weinig aan de woning te doen, lage huur." R19

Naast de vooruitgang wat de woning betreft, voelen de meeste mensen zich prettiger bij de nieuwe burens. Veel van de respondenten zijn erg tevreden met het contact dat ze hebben met de burens in hun huidige woning:

"We hebben een heel gezellig hoekje aan onze kant van de galerij, ik heb twee buurtjes daar kom ik af en toe eens over de vloer. En de buurvrouw aan de andere kant dat is een hindoestaanse mevrouw die komt af en toe wat lekkers brengen. En het is gewoon heel erg gezellig hier, ik heb heel leuk contact met de burens en iedereen zegt elkaar gedag hier in de flat." R15

Een van de respondenten geniet erg van de moeite die de bewoners voor elkaar over hebben. Er is een sfeer van elkaar vriendelijk groeten, maar daarnaast doen ze ook iets extra's voor elkaar:

"Ze zijn hier ook veel actiever bezig voor de kinderen, zodat ze voor de kinderen in de zomer allerlei activiteiten organiseren. Mijn kinderen zijn er te oud voor, maar het is er wel allemaal. Dus dat is gewoon leuk. En ook wat ze organiseren voor de ouderen. Ik hoef niet naar de bingo maar het is wel leuk voor die mensen, dus dat is wel wat anders dan ik voorheen heb meegemaakt." R18

Slechts één van de respondenten in deze groep ervaart een achteruitgang op dat vlak:

"Ik mis dat zo enorm. Ik mis dat heel erg. Ik ben een spontaan iemand, ik hou van een praatje. En we zijn niet zo jong meer we hebben mekaar nodig. Vind ik. Kijk ik woon alleen en als je geen contact hebt met je buren, is onlangs gebeurd, mijn buurvrouw heeft weken lang alleen in bed gelegen zonder dat wij wisten dat ze ziek was." R9

Eigenlijk geldt voor de nieuwe buurt hetzelfde als voor de woning. De respondenten zijn heel tevreden met de buurt waar ze nu wonen:

"Ja we hadden een paar opties en woningen waar we hebben gekeken. En we zitten nu wel in een heel erg fijne buurt. Het is rustiger er wonen hier voornamelijk ouderen. We wonen hier nu drie jaar en dan zie je al wel dat er ouderen weggaan en dat de jongeren weer terug komen, maar tot nu toe is het een vrij rustige buurt." R8

"En we boffen, want we wonen in het oude gedeelte. Met leuke huisjes en buren die er allemaal al 40 jaar wonen. Bij de winkeltjes in de buurt, bij de metro in de buurt, heerlijk rustig, heerlijke tuin." R17

"Ik zit hier lekker dichtbij alles. Mijn kinderen, winkels, het is zo makkelijk ik kan altijd boodschappen halen. Ik zit dicht bij de markt. Wat wil een mens nog meer!" R9

Voor de Gemotiveerden zitten er dus maar zelden nadelen aan de verhuizing. Voor hen is de aanloop naar de verhuizing toe vaak onprettig, waardoor de verhuizing een verademing wordt.

De verschillen verklaard?

Voorzieningen verhuizing

Alle respondenten hadden dezelfde voorzieningen tot hun beschikking. De verhuispremie, urgentieverklaring en wanneer nodig de hulp van iemand van de corporatie bij het zoeken naar vervangende woonruimte. Over de voorzieningen en de aanwezigheid ervan was dan ook nauwelijks commentaar vanuit de respondenten. Deze factor biedt op zich geen verklaring voor de verschillen tussen de vier groepen.

Keuzemogelijkheid

Een opvallend verschil dat te onderscheiden is betreft de zoekhouding van de respondenten. De vier respondenten met een passieve zoekhouding behoorden allemaal tot de Onwilligen of de Rationelen, de kleinste groepen en ook de minst tevreden groepen. Deze uitkomst impliceert dat er toch een samenhang zou kunnen zijn tussen de zoekhouding en de tevredenheid. Ook Kullberg(2001) liet zien dat de meerderheid van de herstructureringsurgente ervoor kiest om zelf met de urgentieverklaring op zoek te gaan. De reden hiervoor was dat zij op die manier zelf de controle hadden en hun eigen woonvoorkeuren in de gaten konden houden(Kullberg, 2001). Dit zou (deels) kunnen verklaren waarom de Onwilligen de verhuizing puur negatief ervaren, terwijl de Aangespoorden uiteindelijk tevreden zijn met hun nieuwe woning. Deze typen hebben namelijk eenzelfde houding op het moment van aankondiging, maar toch een andere ervaring achteraf.

Nieuwe woning*

Eigenlijk waren alle respondenten tevreden met hun nieuwe woning, de meerderheid zegt vooruit te zijn gegaan. Hoewel de woning niet van doorslag leek voor de eerste groep, was dat voor enkele leden uit de derde groep wel het geval. Ondanks de moeizame start van het proces, zijn zij blij met de huidige situatie doordat ze een tree omhoog zijn gegaan op de wooncarrièreladder. De nieuwe woning kan dus voor een deel de verschillen verklaren tussen de groepen. Dat kan ook voor enkele minder positieve respondenten wanneer er wordt gekeken naar de prijs-/kwaliteitverhouding. Enkele respondenten geven namelijk aan dat ondanks de vooruitgang qua oppervlakte en onderhoudsstaat, ze net zo lief (of liever) in de oude woning waren gebleven in verband met de extra kosten die aan de nieuwe woning verbonden zijn.

Nieuwe buurt*

De nieuwe buurt was ook voor een groot deel van de respondenten van doorslaggevende factor. In de groep Gemotiveerden, die overwegend zeer positief is, heeft de buurt een bepalende rol gespeeld. Buurteigenschappen zoals veiligheid en locatie waren daarbij het belangrijkste. Natuurlijk

gaat het hier om de verhouding van de nieuwe buurt tot de oude. Een groot deel van de Gemotiveerden wilde Hoogvliet namelijk verlaten vanwege de buurt.

Sociale Contacten nieuwe buurt*

Opvallend is dat de houding over de ervaring in het geheel voor vrijwel alle respondenten overeenkomt met de houding over de buurtcontacten in de nieuwe situatie. De Onwilligen zijn ook negatief over de contacten met de nieuwe burens, zij hebben geen klik. De Rationelen zijn ook op dit punt ietwat onverschillig, zij hebben sowieso weinig contact met de burens. Maar zowel de Aangespoorden als de Gemotiveerden zijn zeer gelukkig met het contact met de huidige burens. Daardoor ontstaat het beeld dat het contact met de burens een verklarende factor zou kunnen zijn wat de ervaring van de gedwongen verhuizing betreft. Enkele theorieën uit de Psychologie onderschrijven dit beeld. De *uncertainty reduction* theorie (Berger en Calabrese, 1975) kan helpen verklaren waarom de respondenten uit de groep Gemotiveerden zich minder prettig voelden in de oude buurt dan in de nieuwe. Deze theorie benadrukt namelijk dat mensen veel onzekerheden tegenkomen in het leven, waarvan de omgang met vreemden er één is. Die onzekerheid ervaren we als onprettig. We gebruiken taal of non-verbale communicatie om die onzekerheid weg te nemen. We hebben echter pas de neiging om te communiceren wanneer er zich één van drie situaties voordoet: het is zeker dat men elkaar nog eens zal zien; iemand kan iets voor de ander betekenen (of heeft macht over de ander) of iemand is excentriek en wekt daardoor de interesse van de ander (Berger en Calabrese, 1975). Het is mogelijk dat er bij de Gemotiveerden weinig behoefte was om met de burens in de oude buurt te communiceren omdat er plannen waren om de buurt te verlaten, of anders geformuleerd dat zich de situatie die uitnodigt tot communicatie niet heeft voorgedaan. Daardoor wordt de onzekerheid dus niet weggenomen en zou men zich minder prettig kunnen voelen in de omgeving. Byrne beargumenteerde met de *similarity-attraction* theorie (1997) dat mensen zich prettig voelen in een omgeving met andere mensen die dezelfde kenmerken, waarden en normen hebben. Dit zou bijvoorbeeld kunnen verklaren waarom de ouders zich prettiger voelen nu ze in een omgeving wonen met meer gezinnen (Byrne, 1997).

Leeftijd en Gezinsamenstelling

Verschillende woonvoorkeuren en prioriteiten lijken vooral gebaseerd te zijn op levensfase. Locatie en veiligheid worden erg belangrijk gevonden, maar door verschillende groepen. Alleenstaanden legden erg de nadruk op locatie en de ouders legden meer nadruk op veiligheid. Dit kan worden verklaard door de verschillende behoeften die passen bij een leven als alleenstaande tegenover de behoeften die passen bij het gezinsleven.

* Ten opzichte van de oude buurt

Opvallend

Een opvallend gegeven is dat de typen een verschillende houding lijken te hebben ten opzichte van de beschikbare voorzieningen. Voor de Onwilligen, Rationelen en Aangespoorden zijn de voorzieningen een compensatie, een goedmakertje. Voor de Gemotiveerden zijn de voorzieningen daarentegen een kans, een extraatje, een kadootje. Het is merkbaar dat de mensen die al weg wilden meer waardering hadden voor de verhuisvergoeding en de urgentieverklaring. Een beeldende vergelijking is misschien wel die met een hoofdprijs die de Gemotiveerden lijken te winnen, terwijl de andere respondenten een troostprijs krijgen. De verklaring hiervoor is te vinden in de houding vlak na de aankondiging van de verhuizing. Zoals in de situaties van Popp(1976) is er bij de Gemotiveerden juist de wens om weg te gaan, terwijl er bij de anderen weerstand is tegen de verhuizing.

6. Conclusie

Met behulp van de resultaten is nu een antwoord te geven op de verschillende onderzoeksvragen.

1. Hoe heeft men het gedwongen vertrek uit de oorspronkelijke woning(en wijk) ervaren?

Het merendeel van de respondenten vond dat de sloop welkom was. De veronderstelling dat herstructureringsurgente een gevoel van verdringing ervaren gaat voor deze respondenten eigenlijk niet op. Dit houdt in dat de displacement theorie hier eigenlijk niet van toepassing is. De Onwilligen zijn wel voor te stellen in de theorie van Huff en Clark(1978). Door het aantal jaren dat men al in de woning heeft gewoond en gewerkt overheerst de gewenning. Voor een van de dames(R₄) lijkt overigens ook de afflictietheorie van Fried(1963) op het lijf geschreven. Wat de typologie van Van der Zwaard en De Wilde betreft, er zijn helaas geen overeenkomsten gevonden onder de respondenten. Wel zijn er vier andere typen gevonden, naast de Onwilligen zijn ook de Rationelen, de Aangespoorden en de Gemotiveerden te onderscheiden.

2. Welke mogelijkheden en/of hulpmiddelen had men bij de zoektocht naar nieuwe woonruimte?

Eigenlijk is er op dit vlak geen verschil tussen de respondenten. De respondenten hebben allemaal dezelfde rechten en geen extra hulp ontvangen. Sommige respondenten kregen persoonlijke begeleiding van een uitverhuismakelaar terwijl anderen die hulp niet nodig hadden, maar er waren verder eigenlijk geen verschillen te zien tussen de respondenten.

3. Welke keuzes heeft men gemaakt met betrekking tot de nieuwe woonruimte en welke motieven lagen daaraan ten grondslag?

De meeste respondenten hebben de nieuwe woonruimte gekozen naar aanleiding van de ligging of sfeer van de buurt. Voor een minderheid was de woning zelf of de huurprijs belangrijker. Dit is opvallend, omdat uit onder andere het onderzoek van Posthumus et al. blijkt dat de woning vaak doorslaggevend is. Een mogelijke verklaring is dat de meerderheid van de respondenten vooral wilde vertrekken vanwege de buurt, niet vanwege de woning. Het is dus mogelijk dat zij daarom vooral hebben gezocht naar een buurt die vergeleken met de oude buurt beter scoorde op het wensenlijstje van de respondenten.

4. Hoe heeft men de nieuwe woning ervaren?

Vrijwel alle respondenten vinden dat ze er qua woonruimte op vooruit zijn gegaan. Dit bevestigt onderzoeksresultaten van Kleinhans(2005) en Slob et al.(2008) waar ook naar voren kwam dat de herstructureringsurgente door de geboden mogelijkheden met bijvoorbeeld de urgentiestatus meestal in een betere woning terecht komen, doordat de urgentiestatus en de verhuiskostenvergoeding soms fungeren als een soort springplank.

5. Hoe heeft men de nieuwe wijk ervaren?

De meeste bewoners hebben zelf bewust de keuze gemaakt voor een bepaalde buurt, dus hadden zelf al een beeld van de veiligheid en de aanwezige voorzieningen in de wijk. Waarschijnlijk is dat de reden dat vrijwel alle bewoners tevreden waren en zelfs vonden dat ze een stap voorwaarts hadden gedaan. Verschillen tussen respondenten onderling en tussen de oude en de nieuwe situatie lijken (deels) verklaard te kunnen worden door de sociale contacten, of er in ieder geval mee samen te hangen.

Probleemstelling:

Hoe hebben herstructureringsurgente het doorgemaakte proces van verhuizing naar een andere wijk ervaren en hoe zijn eventuele verschillen te verklaren?

Uit de interviews blijkt dat de meerderheid van de respondenten positief is over het proces van de gedwongen verhuizing. Er zijn enkele respondenten ontevreden en enkele respondenten lijken onverschillig. Maar een vorm van displacement lijkt niet aan de orde. Er bestaan verschillen tussen de ervaring van de respondenten, die door verschillende factoren verklaard lijken te worden. De eerste factor die van invloed lijkt is de zoekhouding van de respondent bij de zoektocht naar een nieuwe woning. De respondenten met een actieve zoekhouding zijn beduidend positiever dan de respondenten met een passieve zoekhouding. Of het ogenschijnlijke verband met een verschil in ervaren keuzemogelijkheid daadwerkelijk bestaat, is een interessante vraag voor verder onderzoek. Twee andere factoren die van invloed lijken zijn de nieuwe woning en de nieuwe buurt ten opzichte van de oude. Dit ondersteunt de resultaten van het onderzoek van Kleinhans(2005). Of respondenten tevreden zijn, lijkt verklaard te worden door hun ervaring van de nieuwe woning en wijk. De respondenten die zelf vinden dat ze er (erg) op vooruit zijn gegaan, zijn ook positief over het gehele proces achteraf bezien.

Tot slot is het beeld ontstaan dat de sociale contacten in de nieuwe buurt een verklarende factor vormen voor de tevredenheid van de respondenten. Deze uitkomst wordt gedragen door de theorieën van Byrne(1997) en Berger en Calabrese(1975). Ook ondersteunt deze uitkomst de onderzoeken van Slob et al.(2008) en Van der Zwaard en De Wilde(2008).

Wat opvalt, is dat de groepen die Van der Zwaard en De Wilde (2008) onderscheiden, niet echt terug te zien zijn in deze groep respondenten. De groep van de ouderen die binnen de eigen buurt verhuizen is nog het meest zichtbaar bij dit onderzoek, de verhuizers binnen de eigen buurt variëren in leeftijd tussen 50 en 79 jaar, vijf van de zes zijn 57 jaar of ouder. Opvallend is dat de twee ongelukkige dames ook uit deze groep komen. Verder is er eigenlijk weinig onderscheid te maken tussen de respondenten die nu in een buurt wonen met een hogere sociale index en de

respondenten die nu in een buurt wonen met een lagere sociale index dan hun oude buurt. Zij zijn namelijk goed verdeeld over bovengenoemde groepen.

Maar na het loslaten van de typologie van Joke van der Zwaard kwam er een andere typologie aan de oppervlakte. De vier typen - Onwilligen, Rationelen, Aangespoorden en Gemotiveerden – passen prachtig in het plaatje van Popp(1976) en Huff en Clark(1978). Het werk van deze auteurs kan een deel van de verschillen tussen de typen verklaren, de houding bij aankondiging van de gedwongen verhuizing. De ervaring over het hele proces achteraf bezien kan eventueel verklaard worden met behulp van theorieën uit de sociale psychologie en de communicatiewetenschappen. Dat zijn zaken die zeker nader onderzoek verdienen, de vraag die ontstaat over de invloed van sociale contacten en sociale interactie in dit proces is interessant. Een andere vraag die ontstaat is hoe we de houding van de Rationelen kunnen verklaren? Die heeft in dit onderzoek helaas geen antwoord kunnen krijgen.

Literatuur

- Atkinson, R. (2000) Measuring Gentrification and Displacement in Greater London. *Urban Studies* Vol.37, Nr.1, p. 149-165
- Berger, C. R. en Calabrese, R. J. (1975). Some Exploration in Initial Interaction and Beyond: Toward a Developmental Theory of Communication. *Human Communication Research*, 1, 99–112.24: 317–336.
- Bourne, L. S. (1993) The myth and reality of gentrification: a commentary on emerging urban forms. *Urban Studies*. Nr. 30, p. 183 - 189.
- Byrne, D.(1997). An Overview (and Underview) of Research and Theory within the Attraction Paradyme. *Journal of Social and Personal Relationships* 14: 417
- Davidson, M. en L. Lees (2005). New-build gentrification and London's riverside renaissance. *Environment and Planning A*, vol. 37, nr. 7, p. 1165-1190
- Davidson, M. (2008). Spoiled Mixture: Where Does State-led 'Positive' Gentrification End? *Urban Studies*. Vol. 12, Nr. 45, p. 2385 – 2305
- Freeman, L. & Braconi, F. (2004): Gentrification and Displacement New York City in the 1990s. *Journal of the American Planning Association*. Vol. 70, Nr. 1, p. 39-52
- Fried, M. (1963). Grieving For a Lost Home. Duhl, L., *The Urban Condition*, p. 151-171, Basic Books, New York: London.
- Hartman, C.(1964). The Housing of Relocated Families. *Journal of the American Institute of Planners*. Vol.30, Nr.4, p. 266-286
- Huff, J.O. en Clark, W.A.V. (1978). Cumulative Stress and Cumulative Inertia: a Behavioral Model of the Decision to Move. *Environment and Planning*, vol. 10, nr. 10, p. 1101-1119.
- KEI-centrum. Rotterdam, Hoogvliet. Opgehaald op 11 juli 2012 van: www.kei-centrum.nl/pages/27643/Rotterdam-Hoogvliet.html
- Kleinhans, R. (2005) *Sociale implicaties van herstructurering en herhuisvesting*. Delft: Delft University Press
- Kullberg, J., (2001), *Matchen, sturen, communiceren: Woonruimteverdeling en ontspanning op de woningmarkt*. Volkshuisvesting en Woningmarkt nr. 32, DUP Science, Delftse Universitaire Pers, Delft.
- Lees, L., T. Slater en E. Wyly (2008), *Gentrification* Londen: Routledge
- Ley, D. (1996). *The New Middle Class and the Remaking of the Central City*. Oxford: Oxford University Press
- Marcuse, P. (1986). Abandonment, Gentrification and Displacement: The Linkages in New York City. *Gentrification of the City*. New York: Taylor & Francis.

- Moscoviter, H. (2009) *Toekomstvisie Hoogvliet 2010-2018-2030*. Hoogvliet: Deelgemeente Hoogvliet
- Munt, I. (1987). Economic restructuring, culture, and gentrification: a case study in Battersea, London. *Environment and Planning A* 19(9), p. 1175 – 1197
- Ouwehand, A. Pennen, T. van der en Sluis, R. (2004). *Schakelen in het proces*. Delft: TU Delft
- Popp, H. (1976). The residential location process. Some theoretical and empirical considerations. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*. vol. 67, nr. 5, p. 300-305.
- Posthumus, H. Kleinhans, R. en Bolt, G. (2012) *Bijwerkingen van herstructureringsoperaties*. Delft: TU Delft
- Priemus, H. (1984), *Verhuistheorieën en de verdeling van de woningvoorraad*, Volkshuisvesting in theorie en praktijk 3/4, Delftse Universitaire Pers, Delft.
- Schuilings, D. (2007). Stadsvernieuwing door de jaren heen. In: *Rooilijn*, vol. 40, nr. 3, p. 159-165
- Slob, A., G. Bolt en R. van Kempen (2008). *Na de sloop. Waterbedefferen van gebiedsgericht stedelijk beleid*. Nicis Institute: Den Haag
- Smith, N. (1979), "Toward a Theory of Gentrification, a Back to the City Movement by Capital, not People", in: *Journal of the American Planning Association*, vol. 45
- Smith, N. (2002) New globalism, new urbanism: gentrification as a global urban strategy. *Antipode* Vol.34 p.427 - 451
- Steunpunt Wonen, 2003, *Waar blijf je met herstructurering? Een onderzoek naar effecten van herhuisvesting voor bewoners*. Rotterdam: Steunpunt Wonen
- Sumka, H. J. (1979) Neighbourhood revitalization and displacement. A review of the Evidence. *Journal of the American Planning Association*. Vol. 45, Nr. 4, p. 480-487
- Uitermark, J., J.W. Duijvendak en R. Kleinhans (2007). Gentrification as a Governmental Strategy: Social Control and Social Cohesion in Hoogvliet, Rotterdam. *Environment and Planning A*, vol. 39, nr. 1, pp. 125-141
- Wolters, R. (2000) Hoogvliet: Woonstad tussen Shell en Oude Maas. Europese bibliotheek: Zaltbommel
- Zwaard, van der, J. en Wilde, de, J. (2008) *Thuis in de nieuwe wijk*. Rotterdam:

Bijlage 1: Achtergrondkenmerken respondenten

Resp	Geslacht	Leeftijd	Gezinssituatie	Dagbesteding	Nieuwe buurt
R1	Man	63	Samenwonend met broer	pensioen	Hogere Sociale Index
R2	Man	35	Alleenstaand	Loondienst (voltijd ICT)	Hogere Sociale Index
R3	Vrouw	62	Alleenstaand	WAO	Zelfde
R4	Vrouw	66	Weduwe	Pensioen	Zelfde
R5	Vrouw	57	Alleenstaand	Loondienst (voltijd zorg)	(koop!)Zelfde
R6	Man	50	Alleenstaand	Loondienst (voltijd techniek)	Zelfde
R7	Vrouw	59	Alleenstaand	Loondienst (voltijd zorg)	Zelfde
R8	Vrouw	40	Inwonend bij ouders i.v.m. zorg	Loondienst (Zorg deeltijd)	Lagere Sociale Index
R9	Vrouw	65	Alleenstaand, uitwonende kinderen	Pensioen	Hogere Sociale Index
R10	Man	69	Alleenstaand	Pensioen (Kunstenaar)	Lagere Sociale Index
R11	Man	42	Alleenstaand	Loondienst (beveiliging fulltime)	Hogere Sociale Index
R12	Man	30	Gezin 3 kinderen	Zelfstandig ondernemer	(Koop!)Lagere Sociale Index
R13	Man	36	alleenstaand	Loondienst (telefonie fulltime)	Lagere Sociale Index
R14	Man	62	Alleenstaand	Prepensioen	Hogere Sociale Index
R15	Vrouw	52	Alleenstaand	Werkloos	Lagere Sociale Index
R16	Man	82	Alleenstaand	Pensioen	Zelfde
R17	Vrouw	39	Gezin 1 kind	Loondienst deeltijd administratief	Hogere Sociale Index
R18	Man	42	Alleenstaand 3 kinderen van wie 1 inwonend	Loondienst fulltime techniek	Lagere Sociale Index
R19	Vrouw	45	Alleenstaand	Loondienst fulltime HR	Hogere Sociale Index
R20	Vrouw	27	Alleenstaand 3 kinderen	werkloos	Hogere Sociale Index

Bijlage 2: Itemlijst

Naar aanleiding van de genoemde verwachtingen en het getoonde conceptueel model, komen de volgende zaken aan bod tijdens de interviews:

Introductie

(Inclusief klein stukje achtergrond. Dus leeftijd, gezinssamenstelling, opleiding, beroep en aantal jaren woonachtig in Hoogvliet voor de verhuizing.)

Over periode voor aankondiging verhuizing

- Woonhuis in oude buurt
- Woonomgeving in oude buurt
- Sociale contacten in oude buurt
- Ideeën over ontwikkeling van oude buurt

Aankondiging verhuizing

- Wanneer en hoe aankondiging renovatie/sloop
- Eventuele inspraak (zowel bij vertrek als zoektocht en verhuizing nieuwe woonhuis)
- Voorzieningen bij het zoeken
- Voorzieningen voor verhuizen
- Eigen aandeel in verkrijgen informatie (actief/passief)
- [Eventueel: Positieve punten en verbeterpunten]

Zoektocht nieuwe woning en Verhuizing

- Hoe gezocht
- Waar gevonden
- Hulp van corporatie of andere partijen
- Waren voorzieningen dekkend
- Hoeveel tijd ging er overheen van aankondiging tot verhuizing
- Terugkeerintentie?
- [Positieve punten en verbeterpunten]

Over periode na verhuizing

- Woonhuis in nieuwe buurt
- Woonomgeving in nieuwe buurt
- Sociale contacten in nieuwe buurt
- Ideeën over ontwikkeling van nieuwe buurt

Terugkeerintentie

- Waarom niet teruggedaan naar Hoogvliet

Afsluitend

- Grootste nadelen van proces (algemeen)
- Grootste voordelen van proces (algemeen)

Bijlage 3: Codeboom

Aanloop

1. Aanspraak
2. Staat oude woning
3. Banden oude buurt
4. Ontwikkelingen buurt
5. Buurteigenschappen
 - 5.1 Ligging
 - 5.2 Bereikbaarheid
 - 5.3 Veiligheid
 - 5.4 Sfeer
 - 5.5 Buurtsamenstelling

Aankondiging gedwongen vertrek (sloop)

6. Begrip motieven sloop
7. Onvrede sloop
8. Eigen houding
 - 8.1 Calculerend/kosten + baten
 - 8.2 Laksheid
 - 8.3 Kans/mogelijkheid
 - 8.4 Duwtje in de rug
 - 8.5 Onverschilligheid

Verhuizing

9. Zoektocht woning
 - 9.1 Motivatie woningkeuze
 - 9.2 Middelen / externe hulp
10. Problemen
 - 10.1 Laksheid corporatie
 - 10.2 Overige problemen
11. Beleving
 - 11.1 Soepele verhuizing
 - 11.2 Spanning/stress
 - 11.3 Tegenop zien
 - 11.4 Meegevallen

Ervaringen corporatie

12. Verkregen informatie
13. Hulp/medewerking
14. Voorzieningen

Afloop

15. Aanspraak
16. Staat nieuwe woning
17. Banden nieuwe buurt
18. Ontwikkelingen buurt
19. Buurteigenschappen
 - 19.1 Ligging
 - 19.2 Bereikbaarheid
 - 19.3 Veiligheid
 - 19.4 Sfeer
 - 19.5 Buurtsamenstelling

Gevolgen verhuizing

20. Voordelen
21. Nadelen